

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІМЕНІ ПРОФЕСОРА К. Ф. ШУЛЬЖУКА**

Дипломна робота
на здобуття освітнього ступеня магістр

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДНИХ СПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ У ТРИЛОГІЇ ЛЮКО ДАШВАР «БИТІ Є»

Виконала студентка VI курсу групи У-61
спеціальності 014 «Середня освіта
(Українська мова і література)»
Кушнір Тетяна Вікторівна

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент
Щербачук Наталія Петрівна

Рецензент – канд. філол. наук, доцент
Степанова Ольга Іванівна

Рівне – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СКЛАДНИХ СПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ.....	7
1.1. Проблема визначення складного речення.....	7
1.2. Історія виникнення і розвитку сполучникових речень.....	10
1.3. Синтаксичні зв'язки та сполучні засоби у складних сполучникових реченнях.....	13
Висновки до розділу 1.....	28
 РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ СПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ У ТРИЛОГІЇ ЛЮКО ДАШВАР «БИТІ Є».....	30
2.1. Загальні особливості складних сполучникових речень у трилогії «Биті Є».....	30
2.2. Складні сполучникові речення з підрядним зв'язком.....	32
2.3. Складні сполучникові речення з сурядним зв'язком.....	45
2.4. Багатокомпонентні сполучникові речення.....	49
Висновки до розділу 2.....	53
 РОЗДІЛ 3. СТИЛІСТИЧНИЙ ТА ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СКЛАДНИХ СПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ У ТРИЛОГІЇ ЛЮКО ДАШВАР «БИТІ Є».....	
3.1. Стилiстична забарвленiсть складних сполучникових речень.....	55
3.2. Прагматика складних сполучникових речень.....	65
Висновки до розділу 3.....	70
 ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. Однією з актуальних проблем сучасного мовознавства є поглиблення процесу уніфікації комунікативно-структурної кваліфікації синтаксичних одиниць, компонентне наповнення яких пояснюється не тільки синтезуючою роллю синтаксису в граматичній системі, а й різноманітністю сфер його функціонування.

Увага лінгвістів зосереджена насамперед на детальному аналізові нових понять (синтаксемах, складному синтаксичному цілому, композитах та ін.). Однак і надалі залишаються актуальними для досліджень деякі питання традиційного синтаксису, пов'язані із уточненнями типології синтаксичних одиниць та встановлення їхніх статусів.

Багатоаспектність аналізу одиниць-конструкцій синтаксису реалізується у традиційному, функційному та комунікативному підходах. На сьогодні найбільш актуальними є дослідження з позицій функційного синтаксису – в мовленні та тексті. Тому особливого значення набувають наукові розвідки мови сучасних художніх творів.

Українські письменники сьогодення допомагають нам побачити світ таким, яким він є через призму сучасності. Реалії життя яскраво представлено у творчості колишньої журналістки Ірини Чернової, яку впізнають за псевдонімом – Люко Дашвар. Її творчий доробок – це романи про українське суспільство, з щоденними проблемами, з яких важко знайти вихід, конфліктами, які створюються на тлі матеріальної спраги та совісті.

У контексті дослідження творів письменниці варто звернути увагу на будову складних конструкцій, адже саме за їх посередництва у творі відбувається яскравий діалог між прискіпливим автором та зануреним у реалії сьогодення читачем. Пряма комунікація з текстом допомагає визначити основні форми її виявлення, а відтак заглибитися у зміст доробку.

Як відомо, вчення про складні речення є одним з найскладніших у синтаксичній науці. До цього часу залишилися невирішеними або спірними

питання, обумовлені самою граматичною природою складного речень. Тому опис і класифікація складних сполучникових речень безпосередньо пов'язані з теоретичними питаннями синтаксису складного речення. Питання про класифікацію речень, що є основою писемного та усного мовлення, надалі залишається актуальним. Мова творців літератури насичена різноманітними конструкціями, створюючи при цьому ідіостиль письменника. Тому аналіз комунікативних одиниць дасть підґрунтя для дослідження синтаксичних структур мовлення ХХІ ст., які забезпечують продовження безперервного розвитку мови.

Таким чином, дослідження синтаксичних особливостей сучасної української прози дозволяє зробити висновки про тенденції у сучасному літературному мовленні загалом. Оскільки саме складні сполучникові речення є найбільш поширеними, то цим і був зумовлений вибір теми магістерської роботи.

Мета статті: з'ясувати структурно-семантичні, прагматичні особливості сполучникових складних речень (складносурядних та складнопідрядних речень) у трилогії «Биті Є» Люко Дашвар, встановити їхню частотність.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- вивчити та проаналізувати досягнення традиційного мовознавства щодо проблеми визначення поняття «складне речення», «складне сполучникове речення»;
- з'ясувати історію виникнення і розвитку вчення про складні сполучникові речення; стан вивчення проблеми в сучасному мовознавстві;
- виявити та систематизувати різні типи складних сполучникових речень елементарної та неелементарної будови у трилогії «Биті є» Люко Дашвар;
- створити картотеку ілюстративного матеріалу;
- розглянути загальні особливості складних сполучникових речень у трилогії «Биті Є»;

- визначити індивідуально-авторську своєрідність використання різних типів складних сполучникових речень елементарної та нелементарної будови з погляду їх структурно-семантичних особливостей;
- з'ясувати мовностилістичні та прагматичні особливості складних синтаксичних одиниць різних типів у трилогії «Биті Є» Люко Дашвар.

Об'єктом дослідження є складні сполучникові речення у трилогії «Биті Є» Люко Дашвар.

Предмет дослідження – структурно-семантичні особливості, стилістичний та прагматичний потенціал складних сполучникових речень в аналізованих творах.

Джерелом фактичного матеріалу слугувала картотека реченнєвих конструкцій, що була укладена шляхом суцільної вибірки і трилогії «Биті Є» Люко Дашвар, з яких вичленовано близько 280 складних сполучникових речень елементарної та неелементарної будови.

У роботі здійснено аналіз складних синтаксичних конструкцій у двох аспектах: – від змісту – виділеної ситуації, «шматочка дійсності» – до синтаксичної форми, що відтворює цю ситуацію, і від форми / граматичних типів речень / до змісту.

Методи дослідження. Поставлені в магістерській роботі завдання та специфіка об'єкта спричинили використання різних методів. Для виявлення та систематизування складних сполучникових речень на матеріалі доробку обраного автора було використано метод аналізу мовознавчої літератури, описовий, зіставний методи, методика компонентного аналізу, що є складовою структурного методу, і кількісних підрахунків. Застосовувались аналіз, синтез, методи логічного і порівняльного аналізу, системного аналізу та інші. Наукове дослідження було здійснено на основі врахування відомих положень про зв'язок мови і мовлення, мови і мислення, співвідношення форми і змісту мовних одиниць.

Наукова новизна магістерської роботи полягає в тому, що уперше на широкому фактичному матеріалі здійснено системний аналіз складних

сполучникових речень у трилогії «Биті Є» Люко Дашвар, встановлено специфіку цих одиниць, з'ясувано індивідуально-авторські особливості мови творів письменниці.

Практичне значення магістерської роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення деяких теоретичних проблем як традиційного, так і семантичного синтаксису; у спецкурсах із синтаксису мови; у вишівському курсі сучасної української літературної мови; як допоміжний матеріал під час вивчення складного речення на уроках української мови в середній школі, при написанні наукових робіт студентами.

Апробація результатів магістерської роботи. Основні теоретичні положення, а також практичні результати дослідження виголошувалися на: III Всеукраїнській науковій інтернет-конференції «Динамічні процеси в граматиці та лексичному складі сучасних слов'янських мов» (до 80-річчя від дня народження доктора філологічних наук, професора, академіка АН ВШ України Каленика Федоровича Шульжука) (21 травня 2020 року, Рівне); на звітній конференції професорсько-викладацького складу РДГУ (квітень 2020 р.).

Публікації. Проблематику та основні положення магістерського дослідження викладено в 1 публікації: «Типологія складних сполучникових речень у трилогії «Биті є» Люко Дашвар».

Структура та обсяг праці зумовлена метою та завданнями аналізу. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів мовознавчого спрямування, висновків, списку використаної літератури (72 позиція). Повний (загальний) обсяг роботи – 82 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СКЛАДНИХ СПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ

1.1. Проблема визначення складного речення

Кожне пропозиція, яка є семантичною моделлю ситуації, з граматичної боку є внутрішньою єдністю словесно виражених його членів, порядку їх розташування та інтонації.

Речення як головна граматична форма вираження і повідомлення думки у процесі спілкування спочатку послужило основою для логічного аналізу судження як форми мислення. Тому вже в античній граматиці теорія речення і теорія судження перепліталися, а іноді і прямо змішувалися. Це змішання частково виражалося і в тому, що термін «речення», наприклад, в українській мові довгий час служив для позначення як судження, так і форми його словесного вираження. На ґрунті такого змішання, на основі античної теорії речення-судження і була створена в XVII – XVIII ст. універсальна схема речення і його членів, яка довгий час застосовувалася для аналізу речень всіх мов світу. У кожному реченні (нерідко навіть в безособовому або безсуб'єктному), у відверненні від його граматичної структури, відшукувалися шляхом чисто смислових, логічних міркувань суб'єкт (підмет), тобто те, про що йде мова, і предикат (присудок), тобто те, що йдеться про предмет мовлення, а потім об'єкт або об'єкти (доповнення) – назви інших предметів, крім підмета, і атрибути (визначення). З атрибутивних (визначальних) і частково об'єктних слів пізніше стали виділяти обставини, як члени речення, що позначають час, місце, умову, мету, причину, образ і спосіб дії, а іноді також суперечливі або протидіючі чинники (обставини). Традиційна шкільна теорія речення остаточно склалася на основі логічних навчань про судження в XVIII ст. [3].

Логічний напрям, який активно розроблявся на Заході, спирався на ідеалістичну філософію Канта і Гегеля і особливо тісно пов'язаний з ім'ям Беккера, прийшов до повного ототожнення граматичних і логічних категорій. Ф. Беккер розвивав антиісторичне і космополітичне вчення про єдиний для всіх мов шлях ідеального розвитку ладу речень, підміняючи внутрішні закони розвитку мови законами і формами логіки. На думку Беккера, в мові логічна форма поняття і судження (думки) поєднана з граматичною формою. У зв'язку з цим синтаксичні відносини всередині речення, які Беккером ототожнюються з логічними поняттями суб'єкта, предиката, атрибута і об'єкта, розглядалися їм як метафізичні «всечасової» категорії і форми мислення «духу, що сам думає».

Ще на початку XIX ст. Бернгарді висловив думку, що просте речення так відноситься до періоду (до складного речення), як слово до простого речення. Цю думку розвинув Геріінг, який розрізняв серед частин складного речення (так званих додаткових речень) речення іменники, прикметники і прислівники. Ця класифікація була потім ускладнена і видозмінена шляхом прирівнювання різних видів підрядних речень до членів простого речення.

Так складаються паралельні теорії простого речення і його членів і складного речення, в якому від головного речення залежать додаткові, які виконують ті ж функції, що і члени простого речення (функцію підмета, присудка, доповнення, означення та обставини).

Складне речення в українській граматичній літературі вже давно кваліфікується як «зложене положеніє», «складчасте речення», «сполука речень». Російські мовознавці на початку XX століття тлумачили його як поєднання простих речень (П. Фортунатов, О. Шахматов, О. Пешковський). Це тлумачення їх цілком влаштовувало, оскільки складне ціле (поєднання речень) включало всі конструкції, що складаються з двох і більше речень [37, с. 46].

О. Пешковський відкидав термін «складне речення», оскільки він називає кілька речень одним реченням і тим самим створює плутанину. На

його думку, «складне речення» – це «союз речень», і тому його не потрібно називати реченням [48]. Однак російський мовознавець Василь Богородицький (1857-1941) трактує складне речення як одне цілісне ціле і зазначає: «У всякому складному реченні його частини складають єдине зв'язне ціле, так що, взяті окремо, уже не можуть мати цілком попереднього смислу або навіть зовсім неможливі, подібно до того як морфологічні частини слова існують тільки в самому Слові, але не окремо від нього» [37]. Цю ідею далі розвивали В. Виноградов, М. Пospelов, Л. Максимов та ін.

М. Пospelов трактує складне речення як таке єдине ціле, в якому «речення», що його складають, органічно пов'язані між собою, залежать одне від одного і визначають одне одного [50]. В. Виноградов зазначає, що складне речення – це єдине інтонаційно-сміслові ціле, частини якого лише за своєю зовнішньою структурою більш-менш тотожні простим реченням [8].

У зв'язку з цими підходами українські мовознавці Л. Булаховський, Б. Кулик та інші почали тлумачити частини складного речення як такі, що є простими реченнями, лише умовно. В. Белошапкова вбачає специфіку складного речення головним чином у його комунікативній структурі. Якщо взяти до уваги складнопідрядне речення з формально-граматичного, семантичного та комунікативного аспектів, вона наголошує на граматичній організації складного речення [5].

Зосередившись на поглядах В. Белошапкової, інші дослідники дещо уточнили та продовжили осмислювати поняття складного речення в українському мовознавстві (І. Вихованця, А. Медушевський). Останнім часом спостерігається тенденція повернення до тлумачення складного речення як поєднання простих речень. Так, російська академічна граматики стверджує, що складне речення – це граматично задумане поєднання речень. Українські мовознавці І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська називають моделі, на яких базується складне речення, моделями (а не структурними схемами); у цьому випадку, на їх думку, складне речення – це нова одиниця порівняно з простим реченням [31].

У межах складносурядних та складених реченнях довгий період розглядали складні безсполучникові структури, які набули статусу окремого структурного типу речень у другій половині XX століття. А. Загнітко має рацію, коли вважає, що нестабільність підходів до аналізу складних речень, таких як семантична та формальна цілісність, зумовлена відсутністю єдиного визначення поняття «синтаксична категорія», «синтаксичне значення», «синтаксична форма» [26, с. 88]. Тому необхідно визначити місце і стан формальних засобів спілкування у складному реченні.

На думку деяких дослідників (Д. Кислиця, С. Чорній), сполучник є формальним вираженням зв'язку між предикативними частинами складного речення, тому навіть речення, не пов'язані сполучником, вважаються сполучниковими. Інші вчені розрізняють сполучникові і безсполучникові речення (М. Поспелов, О. Мельничук, В. Білошапкина, А. Грищенко, С. Дорошенко).

З огляду на різноманіття підходів до типології складних речень, дискусійність класифікацій у структурно-семантичному аспекті, у своєму дослідженні ми притримуємося концепції розподілу складних одиниць на типи, представлену К. Ф. Шульжуком: сполучникові і безсполучникові. У складних сполучникових реченнях сполучниковий зв'язок буває сурядним і підрядним, показниками якого є відповідні сполучники. Сурядним зв'язком поєднуються синтаксично рівноправні одиниці, підрядним – синтаксично нерівноправні.

Підсумовуючи усе сказане, відзначимо, що поліпредикативні речення є історично найпізнішим структурним типом речень. Незважаючи на тривалий час їх вивчення, у мовознавстві наявні різні підходи до їх аналізу, відсутня усталена класифікація цих структур.

1.2. Історія виникнення і розвитку сполучникових речень

Вивчення багатьох сучасних лінгвістичних явищ є неможливим чи неповним без з'ясування їх історії, але такий аналіз сьогодні, на жаль, часто знаходиться поза межами наукових інтересів лінгвістів. Це стосується і дослідження сполучникових речень.

Синтаксична структура мови склалася в тісному зв'язку з розвитком категорій мислення, із соціальною та продуктивною практикою людей. У спільнослов'янський період здебільшого використовувались прості речення, які поступово ускладнювалися і набували більш повної форми вираження. Так виникли складні конструкції.

Складні речення, а саме складносурядні, складнопідрядні і безсполучникові – зафіксовані в найстаріших пам'ятках давньої писемності, тобто вже до початку історичного періоду. Це означає, що в різному ступені розгалужено, диференційовано вони існували ще до початку X ст., і початок процесу їх утворення, складання доводиться, отже, на доісторичний період. Разом з тим цей процес активно розвивається і в історичний період, особливо з XIV-XV ст. Саме з цього часу розгортаються основні події, пов'язані з формуванням великої кількості засобів зв'язку частин складнопідрядних речень (*що, замість того, щоб, як, чим, тому що, так як, якщо* і т. д.), а також ряду формальних показників складносурядних речень, таких як *проте, або, або, та й* та ін.

У XV-XVII ст., потім в XVIII – початку XIX ст. відбувається кардинальне функційне і функційно-стилістичне оновлення цих засобів відповідно до подальшого розвитку граматичного ладу української літературної мови і жанрів літератури.

Самі складні сполучникові речення більш строго структуруються, централізуються, розвиваються в напрямку диференційного вираження різнотипних синтаксичних відносин. У руслі загальних тенденцій в динаміці граматичної будови мови в цілому і складних сполучникових конструкцій зокрема, удосконалюються і безсполучникові складні речення, одночасно протиставляючись їм формально і семантично [58, с. 109].

Якщо синтаксичне оновлення і вдосконалення сполучникових речень вели до подолання полісемії та диференційованої реалізації відповідних відносин, то безсполучникові речення, навпаки, розширювалися і поглиблювалися семантично, спеціалізуючись в якості засобів об'ємного, синкретичного, узагальненого вираження думки.

Щодо загальноісторичного процесу формування складних речень в цілому, то він протікав послідовно, – від простого збігання безсполучникових структур до сполучникових конструкцій з синтаксично оформленими предикативними частинами.

У сфері складних речень історично первинний, таким чином, аналог безсполучникового складного речення, лише інтонаційно об'єднував в собі два простих речення, які перебували між собою у відношенні збігання. Це ще не було безсполучниковим реченням в сучасному сенсі слова, бо ця одиниця в сучасних мовах – це величина, яка включена в парадигму складних речень у їх сукупності, тобто величина, яка одночасно співвідноситься з складносурядними і складнопідрядними реченнями. Де немає складносурядних і складнопідрядних речень, там не може бути і безсполучникових складних речень.

Безсполучниковому складному реченню передувала стадія елементарного збігання простих речень, позбавлених граматичних засобів, що сигналізують про характер взаємин між ними. Засоби зв'язку між ними зароджуються пізніше. Це, насамперед, найдавніші за походженням сполучники-частинки *і, а, але*. Їх поява представляла собою великий крок вперед на шляху синтаксичного розвитку.

Пізніше паралельно йшло також складання складнопідрядних речень на базі тих же аналогів безсполучникових, але не на базі складносурядних речень. За часом утворення складнопідрядні речення, таким чином, замикають ланцюг розвитку складних речень як таких. Тому стає зрозуміло, що будь-якої хронологічної або генетичної залежності між складносурядними і складнопідрядними реченнями в історії мови не існує.

Стає цілком очевидно, що складнопідрядне речення, будучи найважливішим спеціалізованим засобом мовного вираження деталізованих, субординованих зв'язків і відносин між предметами, явищами, подіями дійсності, самим фактом свого становлення засвідчує суттєвий розвиток синтаксису, який ішов одночасно з вдосконаленням думки і процесів мислення.

Якщо спробувати знайти якісь аналоги складнопідрядних речень у плані реалізованих ними відносин, то вони виявляються не в області складних речень, а в структурі генетично первинного простого двоскладного речення. Відносини у складнопідрядних реченнях багато в чому повторюють відносини у простому реченні. Наприклад, такі відносини як об'єктні, атрибутивні, предикативні та ін. Ні за формою організації предикативних частин, ні за основною типологією відносин, які висловлюються в ньому, складне речення не відрізняється особливою оригінальністю [58, с. 112].

Таким чином, складні речення виникли значно пізніше, ніж прості, причому первісний тип складних конструкцій становили безсполучникові. Сполучникові (складносурядні і складнопідрядні) структури з'явилися згодом. Історично найпізнішим структурним типом речень є складнопідрядні речення. На базі складних речень мінімальної будови (елементарних, двокомпонентних) утворилися складні ускладнені (неелементарні, багатоконпонентні) конструкції, що свідчать про високий ступінь розвитку мислення і мови.

1.3. Синтаксичні зв'язки та сполучні засоби у складних сполучникових реченнях

Компоненти складного сполучникового речення, що представляють собою предикативні одиниці, можуть об'єднуватися двома видами зв'язку: сурядним і підрядним. На думку В. А. Білошапкової, «сурядний зв'язок між компонентами складного речення аналогічний зв'язку між формами слів у відкритих і закритих сурядних словосполученнях», оскільки ті й інші

«виконують одну і ту ж синтаксичну функцію» [5, с. 82]. Головним засобом вираження сурядного зв'язку визнаються сурядні сполучники.

Складносурядні речення можуть виражати такі семантико-синтаксичні відношення: зіставно-протиставні, єднальні, розділові, приєднувальні та градаційні. Розглянемо кожен тип цих речень та сполучні засоби, наявні в них, більш детально.

1. Складносурядні речення із зіставно-протиставними відношеннями. Для того, щоб більш повно охарактеризувати складносурядні речення із зіставно-протиставними відношеннями, подамо коротку характеристику зіставних і протиставних речень.

Для зв'язку частин у зіставних складносурядних реченнях використовується сполучник *а*, у протиставних – сполучники *а, але, та* (в значенні *але*), *зате, проте, однак*.

У складносурядних зіставних реченнях зіставляється зміст частин, вказується на зв'язок неконтрастних явищ. При цьому зіставляювані предмети і явища співіснують як такі, що не протидіють один одному [36], наприклад: *П'ять місяців сплигло, а жах і досі виїдав до кісток* [40, с. 3]; *У мене єдина дитина звихнулася, а тобі байдуже* [40, с. 26].

Складносурядні зіставні речення мають такі відтінки значень і реалізуються у таких різновидах:

- власне зіставні відношення між предикативними частинами, тобто відношення без будь-яких додаткових семантичних нашарувань. Саме такі структури є закритими, наприклад: *Сенсу замало, а так... кумедно...* [40, с. 71]; – розподільно-зіставні відношення. Складові частини складносурядних речень, повідомляючи про розподіл дій, ознак, що стосуються одного й того ж явища, предмета, особи, одночасно вказують і на зіставлення їх, наприклад: *Макс і сам не второпав, а люди...* [40, с. 80]; *Дуже вже хотів продемонструвати Новаковському свіжий підхід до старих політичних розкладів, а тут така халепка* [40, с. 268]; *Скоро Ромка прийде, а йому наших справ знати не треба* [40, с. 283];

- зіставно-наслідкові відношення. У цих структурах наслідок передається другою частиною [36]. Наприклад: *За рік говорити навчиться, а тоді вже й у мандри* [40, с. 254].

У складносурядних реченнях із протиставними сполучниками виражаються протиставні відношення між частинами контрастного плану, у яких ідеться про невідповідність між діями, процесами, станами.

Складносурядні протиставні речення мають такі відношення:

- речення з власне протиставними відношеннями. Виражаються вони переважно сполучником **а**. Проте нерідко власне протиставні відношення можуть доповнюватись допустовими, наприклад: *Хоч і Галя, і забув, а скучила!* [40, с. 289]; *Скніла біля хворих, а вони ж різні* [40, с. 290];

- речення з обмежувально-протиставними відношеннями між частинами. У другій частині таких конструкцій обмежується ступінь вияву того, про що йдеться у першій. Найчастіше в таких конструкціях використовується сполучник **але** та інші сполучники в значенні *але*;

- речення з протиставно-компенсувальними відношеннями, у яких друга частина складносурядного речення компенсує те, про що йдеться в першій. Це протиставлення передається передусім сполучником **зате** чи іншим, ужитим у такому значенні.

Складносурядні протиставні речення є закритими структурами зі стабільним порядком розташування предикативних частин [16].

Зіставно-протиставні речення в самостійний тип складносурядних речень А. П. Грищенко виокремив на основі зв'язку їхнього граматичного та загального змістового плану, який визначено як «зіставлення або протиставлення відповідних фактів, явищ, ознак», що послугувало підставою для сформування загального зіставно-протиставного відношення, у межах якого виділені «більш конкретні, глибші щодо змісту, але вужчі щодо обсягу значення», які впливають з конкретного лексичного наповнення складових частин складносурядного речення [22, с. 87].

Як бачимо, А. П. Грищенко хоч і визнає зіставлення і протиставлення окремими значеннєвими відношеннями між складовими частинами, але не виділяє на їхній основі окремих зіставних і протиставних типів складносурядних речень.

Загальний зміст складносурядних речень із зіставно-протиставними відношеннями в сучасній українській мові, на думку дослідника, виражений «у тому, що два (інколи і більше) факти дійсності, повідомлення про які становить зміст складових частин, зіставляються, порівнюються на основі різноманітних ознак як незалежні один від одного або ставляться у відношення протилежності, контрасту» [22, с. 95]. Він наголошує на потребі чіткішого розмежування двох варіантів зіставлення:

1) зіставлення-порівняння, що передбачає поєднання частин складносурядного речення задля виявлення відмінностей між зіставляваними предметами і явищами, що паралельно співіснують в об'єктивному світі, не суперечать один одному;

2) протиставлення-контрасту, що обов'язково передбачають виявлення невідповідності, відмінностей між предметами або явищами. Істотні відмінності між цими варіантами відношень, об'єднаних загальним значенням зіставлення, та поширення їх у мовній практиці послугували підставою для кваліфікації складносурядних речень як зіставно-протиставних [22, с. 97].

Загалом, зіставно-протиставний тип складносурядних речень вказують на:

– зіставлення (сполучник *а*), наприклад:

[...], а [...];

- протиставлення (*але, проте, зате, однак*), наприклад:

[...], проте [...].

Переважно це двокомпонентні речення закритої структури [16].

2. Складносурядні речення з єднальними семантико-синтаксичними відношеннями. Єднальні складносурядні речення

А. П. Грищенко кваліфікує як неоднопланові з погляду граматичної залежності складових частин. Для них характерні такі спільні ознаки: 1) граматична рівнозначність складових частин і 2) вищий ступінь самостійності таких частин у вираженні загального значеннєвого плану складносурядного речення. Спільним формальним показником цих речень дослідником визнано сполучник *і* [22].

За значеннєвим зв'язком між складовими частинами А. П. Грищенко виокремив чотири типи єднальних складносурядних речень:

- 1) єднальні (або власне-єднальні);
- 2) причиново-наслідкові;
- 3) умовно-наслідкові;
- 4) результативно-висновкові [22, с. 30].

У межах єднальних складносурядних речень сформувалося три структурно-семантичні моделі:

1. З вільним порядком розташування кількісно необмежених складових частин, в основі значеннєвого відношення між якими лежить повідомлення про одночасність кількох дій або станів. Ця модель має свій варіант, для якого характерне фіксоване розташування складових частин, у другій із яких є елемент (переважно анафоричний займенник), граматично і за значенням залежний від іменникового елемента першої частини, проте його значеннєва основа та сама, що й в основної моделі.

2. З фіксованим порядком розташування складових частин, кількість яких, подібно до речень першої моделі, не обмежена. Суть значеннєвого відношення між ними полягає в повідомленні про послідовність кількох дій або станів.

3. З фіксованим розташуванням складових частин, що утворюють закритий ряд. В основі значеннєвого зв'язку між такими частинами лежить причиново-наслідкове, умовно-наслідкове або висновково-результативне відношення [22, с. 30–31].

Виокремлені моделі дали підстави авторові схарактеризувати єднальні складносурядні речення як такі, що, маючи спільну граматичну основу та спільні засоби поєднання сурядних частин, вирізняються своєю значеннєвою диференціацією [22, с. 32]. Структуру єднальних складносурядних речень за визначеними моделями дослідник аналізує за кількома критеріями, основними з-поміж яких названо сполучник як межу між сурядними частинами, визнання таких частин безпосередніми складниками всього речення, ступінь позиційної стійкості складових частин, тобто їхню можливість/неможливість переміщатися в межах складносурядного речення або навіть функціонування як самостійних граматичних одиниць поза межами складносурядного речення, спосіб вираження граматичної залежності між складовими частинами та окремими їхніми елементами [22, с. 34–35].

Отже, частини складносурядних речень з єднальним зв'язком з'єднують єднальні сполучники *і, й, та* (в значенні *і*), *ні..., ні; ані..., ані*.

У єднальних конструкціях можуть виражатися такі семантико-синтаксичні відношення:

- перелічення:

І [...], і [...];

- одночасність дій, станів, що синтаксично оформляється однаковими видо-часовими дієслівними формами:

[...], і [...], і [...];

- послідовність дій, станів, процесів, явищ:

[...], і [...].;

- причиново-наслідкові:

[...], і [...].;

- умовно-наслідкові:

[...] – і [...].

Переважаю це відкриті дво- або багатокomпонентні структури [16].

3. Складносурядні речення з розділовими семантико-синтаксичними відношеннями. Розділові складносурядні речення А. П. Грищенко визнає найвиразнішими, бо на противагу єднальним і зіставно-протиставним, що з логічного погляду являють собою так звані кон'юнктивні судження, вони інтерпретовані в логіці як диз'юнктивні (розділові) судження, ознакою яких є логічний сполучник або з двома значеннями: строго-розділовим і єднально-розділовим [22, с. 137].

У складносурядних реченнях з розділовим зв'язком ідеться про несумісність чи чергування явищ. Розділові семантико-синтаксичні відношення передаються за допомогою сполучників *або, чи, або..., або; чи..., чи; то..., то; не то..., не то; чи то..., чи то.*

Розрізняють структури з відношенням несумісності (взаємовиключення) і з відношенням чергування подій.

У реченнях з відношеннями взаємовиключення реалізуються:

- одиничні сполучники *або, чи*, які можуть бути і повторюваними;
- повторювані сполучники *не то..., не то; чи то..., чи то.*

Такі структури характеризуються тим, що з двох чи більше явищ можливим є лише одне. Наприклад:

Прибрати, Максиме Володимировичу, чи хай ще постоїть? [40, с. 62].

[...], чи [...]?;

Чи то блажив, чи то марив [40, с. 230].

Чи то [...], чи то [...].

У розділових реченнях із відношенням чергування подій чи явищ ідеться про різночасові події, які чергуються. Для вираження значення чергування використовується повторюваний сполучник *то..., то*, наприклад:

То [...], то [...].

Для складносурядних реченнях з розділовим зв'язком характерне також взаємовиключення явищ, наприклад:

Або ти зі мною, або до синочка мчи [40, с. 348].

Або [...], або [...].

Переважно це відкриті дво- або багатокomпонентні структури [16].

Розділовим складносурядним реченням властива тісна формально-граматична взаємопов'язаність складових частин. Сприймання змісту попередньої частини розділових складносурядних речень залежить від наступної так само, як і сприймання змісту наступної залежить від сприймання змісту попередньої [22, с. 146]. Характер ужитого сполучника визначає дві особливості пов'язаності складових частин:

1) якщо перша частина починається сполучником, то з граматичного і значеннєвого погляду вона не може функціонувати без другої;

2) якщо друга частина починається сполучником (ідеться про вживання одиничного сполучника), то з граматичного і значеннєвого погляду вона не може функціонувати без першої [22, с. 147].

Попри двобічний граматичний зв'язок складових частин у розділових складносурядних реченнях цілком можлива їх транспозиція, причому в похідній конструкції визначальним є той самий зв'язок, що й у вихідній. Видо-часові характеристики присудків складових частин розділових складносурядних речень однакові безвідносно до одночасності або послідовності дій чи станів.

4. Складносурядні речення з приєднувальними семантико-синтаксичними відношеннями. Приєднувальна друга частина виникає як щось додаткове до першої в самому процесі мовлення. Основним засобом зв'язку є сполучники *на зразок, і тому, і притому, а й*.

Найяскравішими маркерами приєднання постають спеціалізовані приєднувальні сполучники *та й, причому, а також*.

За відповідного лексичного наповнення предикативних частин як приєднувальні функціують нові аналітичні сполучники *а ще, та ще, а ще й, та ще й* [19, с. 67].

Функцію приєднання можуть виконувати і сполучники сурядності *і, а, та*.

Приєднувальну функцію названих сполучників значно увиразнюють такі конкретизатори, як *це, до того ж, тому, притому, крім того*.

Можливі й безсполучникові приєднувальні складносурядні речення, у яких друга предикативна частина становить додаткове зауваження до змісту першої [16].

У другій частині означених речень можуть бути конкретизатори приєднання на взірць *ось що, от що, ось який, от хто, це, до того ж, тому, притому, крім того, так, такий, також* тощо [16].

Отже, приєднувальні складносурядні речення бувають:

- власне приєднувальними (*та й, оце й, і при цьому*), які вказують на меншу смислову вагу приєднувальних конструкцій:

Очі б опустила, та й слово пропустити боїться [40, с. 52].

[...], та й [...];

- приєднувально-пояснювальні (*тобто, цебто, як-от, а саме*), які уточнюють першу частину:

[...], тобто [...];

Переважно це двокомпонентні речення закритої структури [16].

5. Складносурядні речення з градаційними семантико-синтаксичними відношеннями. Якщо говорити про особливості складносурядних речень з градаційним зв'язком, то варто відзначити, що частини цих речень поєднуються особливими парними градаційними сполучниками *не тільки..., але й; не тільки..., а й; не лише..., але й; не лише..., а й*, перший компонент яких перебуває у першій частині, другий – у другій. Це закриті структури зі стабільним порядком частин.

Друга предикативна одиниця в таких реченнях має більшу смислову вагу, наприклад:

Не тільки [...], а й [...].

Це двокомпонентні закриті структури [16].

Отже, складносурядні речення утворені на основі сурядного зв'язку, який і визначає їхню головну диференційну ознаку – граматичну

незалежність однієї предикативної частини від іншої, тобто граматичну рівноправність предикативних частин щодо всієї конструкції як цілісної синтаксичної одиниці. Головним засобом вираження сурядного зв'язку постають сполучники сурядності.

Складносурядне речення може включати кілька підрядних. Предикативні частини багатокomпонентних складносурядних речень поєднуються в одне ціле сурядними сполучниками єднальними та розділовими.

Складносурядні речення, предикативні частини яких поєднуються протиставними сполучниками, належать до речень закритої структури, тобто вони лише двочленні. Проте протиставні сполучники можуть входити до складу багаточленного складносурядного речення, в якому є й інші сполучники [69].

Другим типом складних сполучникових речень є конструкції, у яких реалізується підрядний зв'язок між предикативними частинами. Цей зв'язок до підрядного зв'язку, який реалізується у словосполученні і простому реченні, з урахуванням того, що елементи, які об'єднуються, в тому і в іншому випадку розрізняються за своєю синтаксичною функцією. Головним засобом вираження підрядного зв'язку визнаються підрядні сполучники і сполучні слова.

У процесі вивчення складнопідрядних речень у східнослов'янській лінгвістичній традиції виділилося три основні принципи їх опису: логіко-граматичний, формально-граматичний і структурно-семантичний, на основі яких було створено три однойменні класифікації складнопідрядних речень.

Структурно-семантична класифікація складнопідрядних речень представлена кількома варіантами, які виявляють розбіжності у виділенні різновидів підрядних частин та в їх іменуванні, у ступенях деталізації. Ця класифікація враховує кілька параметрів:

- 1) до чого відноситься підрядна частина (до окремого слова, словосполучення чи до головної частини в цілому);

- 2) якими формально-граматичними засобами підрядна частина приєднується до головної;
- 3) які змістові відношення наявні між предикативними частинами складнопідрядного речення [70].

За першим параметром виокремлюють зазвичай складнопідрядні речення розчленованої і нерозчленованої структури. За другим – сполучникові і сполучнослівні, за третім речення розчленованої структури поділяють на часові (темпоральні), умови, мети (цільові), причини, місця, порівняльні, допустові, наслідкові, супровідні, речення нерозчленованої структури – на присубстантивно-атрибутивні (атрибутивні, означальні), займенниково-співвідносні і з'ясувальні [70].

Відповідно до семантики сполучників виділяють:

1. Складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними, які відповідають на питання відмінків: «хто?» «що?» «кого?» «чого?» «кому?» «чому?» «кого?» «що?» «ким?» «чим?» «на кому?» «на чому?» Підрядні з'ясувальні речення приєднуються до головного речення за допомогою сполучних слів: **який, чий, котрий, де, куди, як;** та сполучників: **що, щоб, мов, ніби, наче, неначе.**

2. Складнопідрядні речення з підрядними означальними, які пояснюють іменник у головному реченні й відповідають на питання «який?» «яка?» «яке?» «які?». З головним реченням підрядні означальні можуть поєднуватися сполучними словами-займенниками **який, котрий, чий,** сполучними словами-прислівниками **де, куди, звідки, коли, як** та сполучниками **що, щоб, мов, наче, неначе.** У головному реченні можуть бути вказівні слова **той, такий.**

3. Складнопідрядні речення з підрядними обставинними, серед яких виділяють: часові, причинові, цільові, допустові, умовні, наслідкові, порівняльні складнопідрядні речення.

Часові семантико-синтаксичні відношення виникають між залежною і головною предикативними частинами в складнопідрядному реченні, причому

в підрядній частині вказують на час виникнення чи існування певної події. Виражаються такі відношення за допомогою часового сполучника **коли**, підрядними складеними (аналітичними) часовими сполучниковими утвореннями **після того як, після того коли, тоді як, у той час доки** та ін.

Виразником **наслідкових** семантико-синтаксичних відношень у складнопідрядному реченні слугує нерозкладний сполучник **так що**, а також складені сполуки **унаслідок чого, у результаті чого, від чого, завдяки чому, через що**.

Семантико-синтаксичну залежність **умови** експлікують підрядні сполучники, що виражають реальну умову, спричинену реальним наслідком: **коли, коли...то, коли вже, коли вже...то, коли тільки, коли тільки...то, раз, раз...то, тільки, тільки...то, якщо, якщо...то, як, як...так, як тільки, як тільки...то, якщо тільки, якщо тільки...то** та ін., і сполучники, які окреслюють нереальну умову, установлюють залежність ситуації від уявленої умови, унаслідок чого ситуація постає нереальною: **аби, аби лиш, аби лише, аби тільки, аби...то, коли б, коли б...то, навіть якби, навіть якби...то, якби, якби лише, якби лиш, якби лише...то, якби лиш...то, якби тільки, якби тільки...то, якби...то, якби...тоді, якби...отоді** та ін.

Причиновими сполучниками є сполучники **бо, оскільки, тому що, адже, так як, оскільки, адже**, що виражають причинові семантико-синтаксичні відношення в складнопідрядному реченні.

Допустову семантико-синтаксичну залежність реалізують допустові сполучники **бодай, дарма що, незважаючи на те що, пропри те що, усупереч (всупереч) тому що, хай, хоч (і), хоча (й)** і т.д., а також сполучні слова **хто не, що не, який не, як не, скільки не** і т.д. [41].

Цільові сполучники використовують задля вираження різного типу бажань і досягнення певних результатів. Найбільш уживаним є сполучники **щоб, щоби, аби, для того аби**.

Виразниками **порівняльних** семантико-синтаксичних відношень і засобами зв'язку двох подібних, чимось схожих або близьких предикативних частин у складнопідрядному реченні, найвищою активністю у використанні вирізняються сполучники **як, ніби, нібито, мов, мовби, неначе, так само як**.

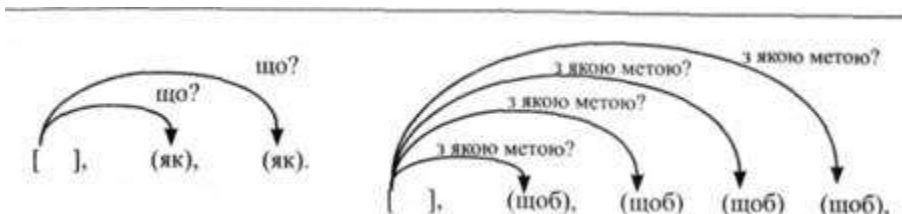
Семантико-синтаксичні відношення **відповідності/невідповідності** виражають парні сполучники **чим... тим, що... то, що... тим, чим... то, що не... то і що... то не** та ін.

Отже, складнопідрядне речення, так само як і складносурядне, має різноманітні синтаксичні зв'язки, які реалізується за допомогою сполучних засобів – сполучників та сполучних слів.

Складнопідрядне речення, так само як і складносурядне, може включати кілька підрядних. Серед них розрізняють такі типи: 1) конструкції з супідрядністю; 2) конструкції з послідовною підрядністю; 3) конструкції з послідовною підрядністю і супідрядністю [70].

1. Конструкції з супідрядністю. Супідрядність – це вид підпорядкування, коли підрядні частини (дві й більше) безпосередньо залежать від тієї самої головної частини. Супідрядність буває однорідна й неоднорідна.

Однорідною супідрядністю називається такий вид підпорядкування, коли кілька підрядних частин одного семантичного типу пояснюють головну частину чи якийсь її член. Отже, такі підрядні частини завжди виконують однакову синтаксичну функцію і є однорідними. Схеми цих речень такі:

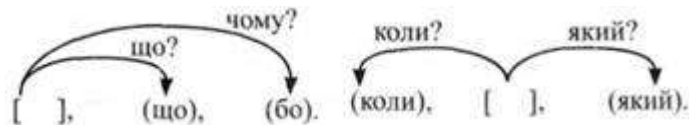
Підрядні частини в однорідних супідрядних реченнях зазвичай приєднуються до головної частини за допомоги однакових сполучників, що повторюються, як у наведених вище реченнях. Однак зустрічається вживання й різних сполучників, але підрядні частини відповідатимуть на однакові

питання й пояснюватимуть головну частину чи її член в одному плані, в одному відношенні.

Повторюваний підрядний сполучник, що приєднує першу підрядну частину, перед іншими підрядними частинами може опускатися, а зв'язок між підрядними частинами в таких, випадках виражається або за допомоги сполучників сурядності, або безсполучниково.

Сурядний зв'язок між однорідними супідрядними реченнями нерідко виявляється в тому, що поряд зі сполучником підрядності вживається сполучник сурядності.

Неоднорідною супідрядністю називається такий вид підпорядкування, коли кілька підрядних частин різних типів стосуються або одного якогось члена головної частини, даючи йому різнопланову характеристику, або різних його членів. Пояснюючи один і той самий член головної частини, неоднорідні супідрядні відповідають на різні питання. Схеми цих речень такі:

Неоднорідна супідрядність, за якої підрядні частини пояснюють різні члени головної частини, називається різночленною.

Неоднорідна супідрядність може бути й одночленною – тоді, коли дві й більше підрядних частин пояснюють те ж саме слово головної або й усю головну частину, відповідаючи на різні питання.

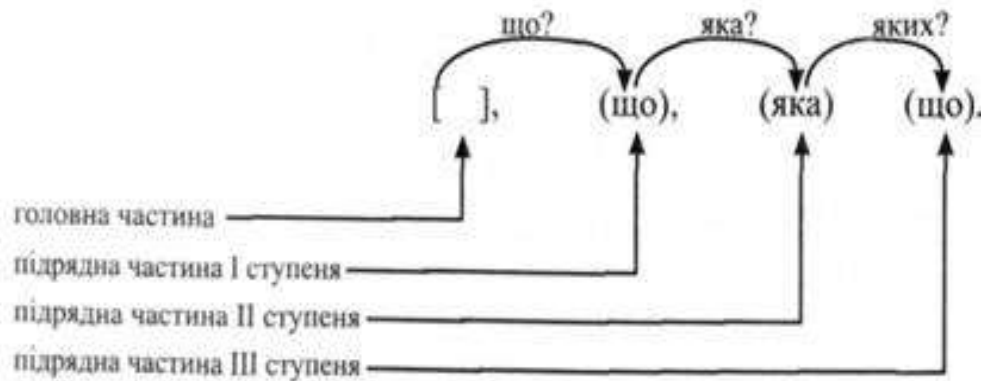
Окремо виділяються складнопідрядні речення з кількома підрядними, в яких маємо як однорідну, так і неоднорідну супідрядність. Це змішаний тип складнопідрядних речень з кількома підрядними.

2. Конструкції з послідовною підрядністю.

Послідовна, або ступенева, підрядність характеризується тим, що одна підрядна частина залежить від головної частини (підрядна частина I ступеня), а кожна наступна – від попередньої щодо неї підрядної частини (підрядні частини II, III і т. д. ступенів).

Кожна підрядна частина стосовно наступної підрядної виступає в ролі головної, й усі вони становлять своєрідний блок підрядних частин.

Схематично залежність частин складнопідрядного речення з послідовною підрядністю зображується так:

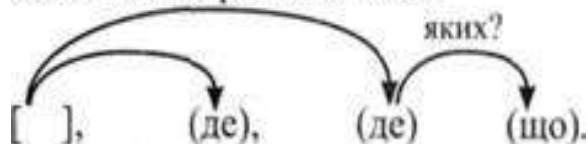
Отже, за послідовного підпорядкування існує ланцюгова залежність підрядних частин.

Найпоширенішим різновидом складнопідрядних речень з послідовною підрядністю є такі, в яких першою виступає головна частина, а далі послідовно розмішуються підрядні частини. У мовленні вживаються й інші різновиди: ланцюг підрядних частин передуює головній частині.

3. Конструкції з послідовною підрядністю й супідрядністю.

Окремий структурний тип складнопідрядних речень з кількома підрядними становлять такі, в яких підрядні частини приєднуються до головної не одним, а різними способами – способом супідрядності й способом послідовної підрядності.

Схема цього речення така:

Зі схеми видно, що в реченні поєднується однорідна супідрядність і послідовна підрядність. Конструкції з послідовною підрядністю й супідрядністю мають немало варіантів залежно від комбінації складових частин [69].

Крім «чистих» складносурядних, складнопідрядних і безсполучникових складних речень, у мові функціює значна кількість конструкцій, у яких є різні типи зв'язку, так звані сполучникові складні синтаксичні конструкції й сполучниково-безсполучникові складні синтаксичні конструкції. Вони надзвичайно різноманітні з погляду можливих поєднань предикативних частин, з-поміж них виділяють кілька типів:

- 1) із сурядністю й підрядністю;
- 2) із сурядністю й безсполучниковим зв'язком;
- 3) із підрядністю й безсполучниковим зв'язком;
- 4) із сурядністю, підрядністю й безсполучниковим зв'язком.

Речення з сурядністю й підрядністю широко представлені в мовленні, в них одні предикативні частини поєднані сурядним зв'язком, а інші – підрядним. Взаємопорядок предикативних частин у цих реченнях – вільний: у препозиції може виступати й складнопідрядне речення. До речень цього типу відносять і такі, в яких одне підрядне речення своїм змістом стосується двох чи більше сурядних частин.

Складнішими за щойно розглянутий тип є конструкції, в яких сурядним зв'язком поєднуються кілька сурядних частин і складнопідрядне речення.

Часто також зустрічаються сурядно-підрядні складні речення, в яких поєднуються кілька сурядних речень і кілька складнопідрядних.

Висновки до розділу 1

Сполучникові і безсполучникові речення не є тотожними. У складних сполучникових реченнях сполучниковий зв'язок буває сурядним і підрядним, показниками якого є відповідні сполучники. Сурядним зв'язком поєднуються синтаксично рівноправні одиниці, підрядним – синтаксично нерівноправні.

Складні речення виникли значно пізніше, ніж прості, причому первісний тип складних конструкцій становили безсполучникові. Сполучникові (складносурядні і складнопідрядні) структури з'явилися

згодом. Історично найпізнішим структурним типом речень є складнопідрядні речення. На базі складних речень мінімальної будови (елементарних, двокомпонентних) утворилися складні ускладнені (неелементарні, багатоконпонентні) конструкції, що свідчать про високий ступінь розвитку мислення і мови.

Складносурядні речення утворені на основі сурядного зв'язку, головним засобом вираження якого постають сполучники сурядності. З-поміж складносурядних речень виділяють речення із зіставно-протиставним зв'язком, єднальним, розділовим, приєднувальним та градаційним зв'язком. Для кожного типу характерними є власні особливості та сполучники, які використовуються для поєднання частин. Складносурядне речення може бути багатоконпонентним, і включати кілька частин.

У складнопідрядних реченнях так само як і в складносурядних реалізуються різноманітні семантико-синтаксичні відношення та їх значення, що реалізується за допомогою сполучних засобів – сполучників та сполучних слів. Відповідно до семантики сполучників виділяють складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними, з підрядними означальними і з підрядними обставинними предикативними частинами. Окрім того, за кількісним критерієм складнопідрядне речення може включати кілька підрядних частин, що свідчить про широкі можливості їхнього використання в різних мовленнєвих ситуаціях, у тому числі у художньому мовленні.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ СПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ У ТРИЛОГІЇ ЛЮКО ДАШВАР «БИТІ Є»

2.1. Загальні особливості складних сполучникових речень у трилогії «Биті Є»

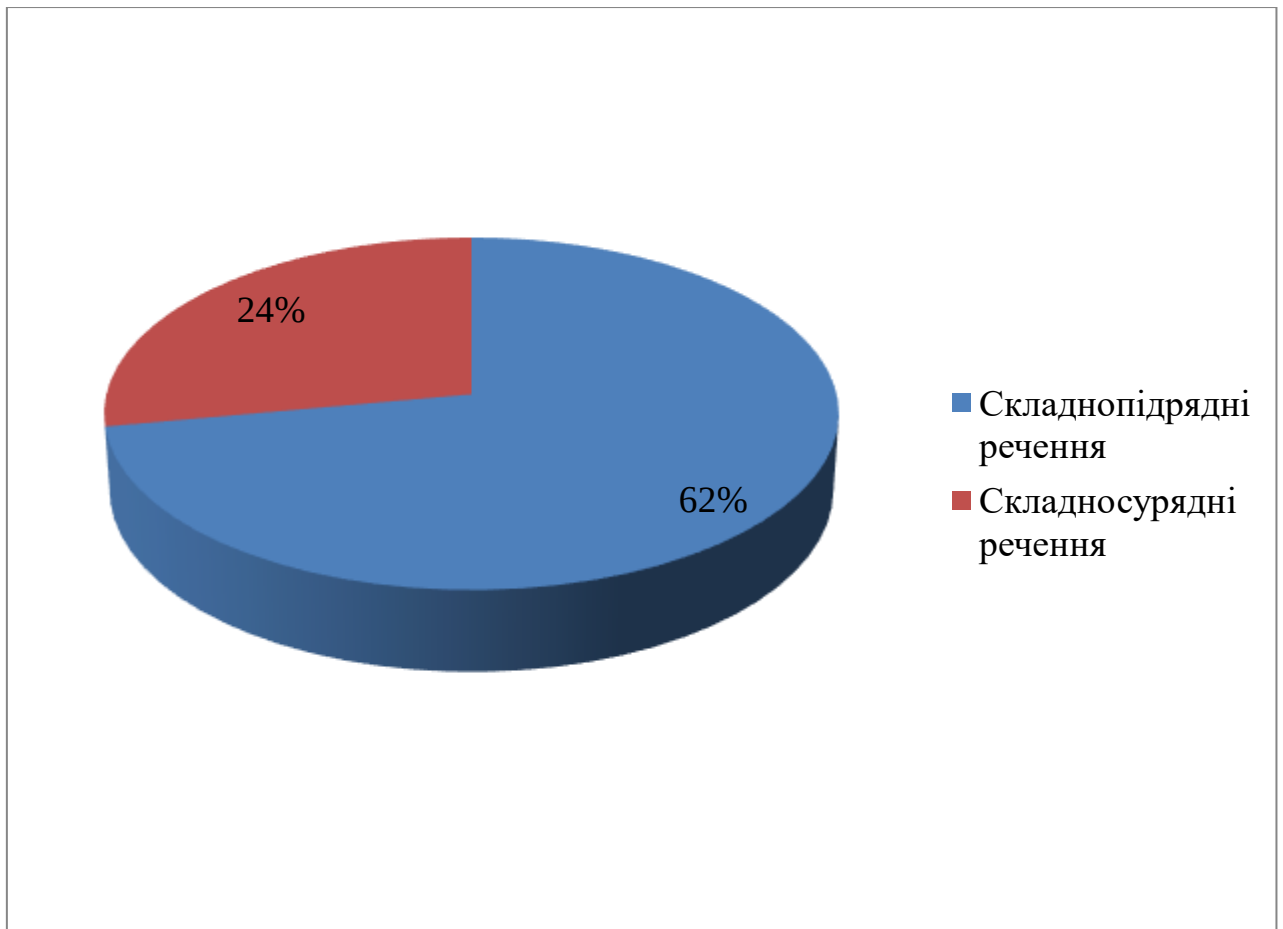
Трилогія «Биті Є», відповідно до авторського стилю формування назв романів, – це своєрідна книга буття (за аналогією до біблійних історій Старого Заповіту) сучасних українців: злиденні, зневажені, биті, але українці – Є! І розкривається ця тема на образах, історії митарств хлопців, не схожих між собою, але типових для нашого сьогодення: компромісного Макара (Олександра Макарова), мажора Макса (Максима Сердюка), мандрівного філософа-лайдака Гоцика (Семена Гоценка).

Популярність цієї книги Люко Дашвар визначається насамперед гострим динамічним сюжетом, актуальністю проблематики та сучасністю героїв-типів. Невеликий «читабельний» обсяг, виразність та нерозлогість мовлення, потужна реклама обумовлюють комерційну успішність творів.

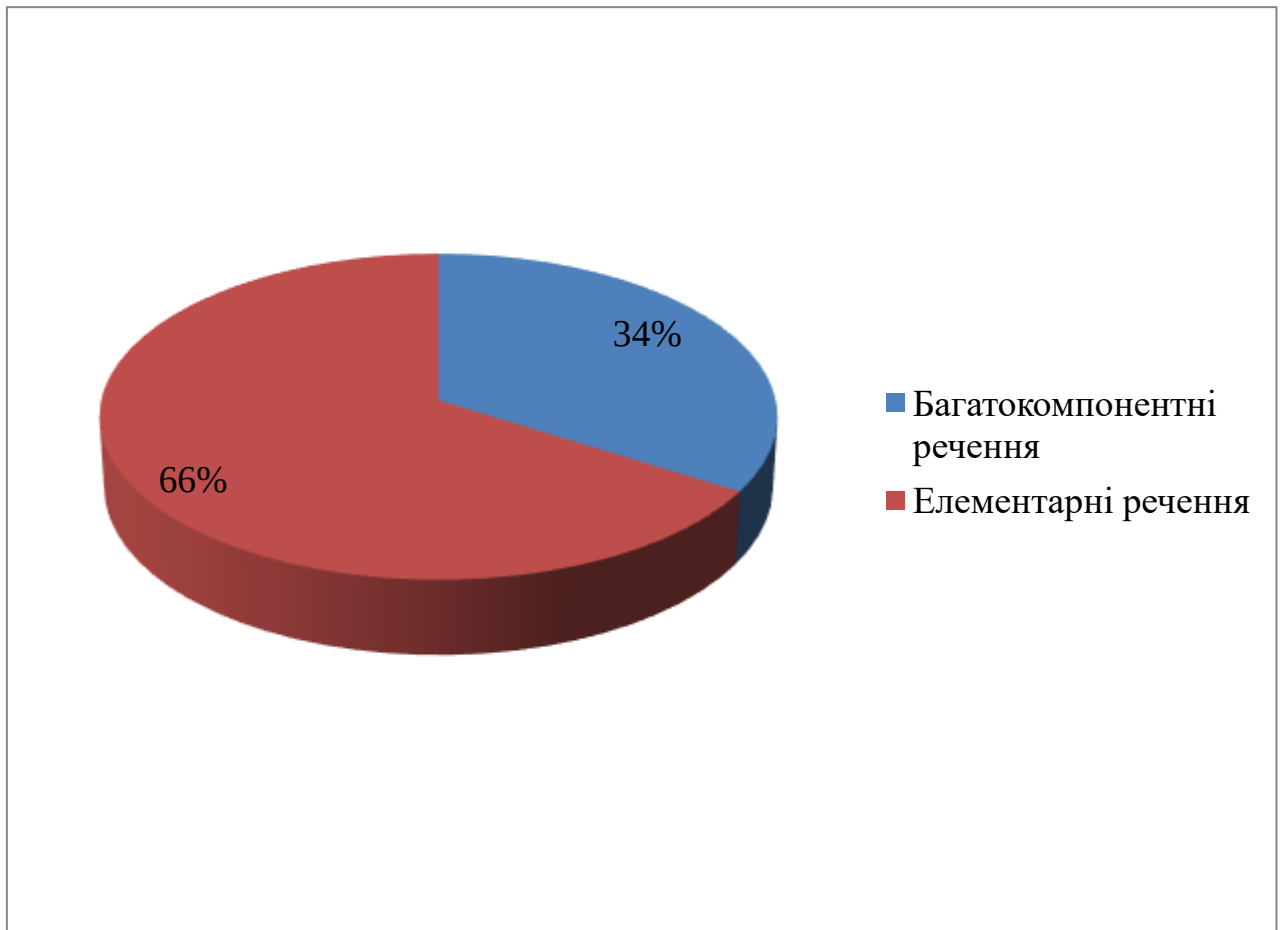
Зміст трилогії висвітлює реалії сучасного життя українців. Попри насиченість твору важкими подіями та важкими емоціями, безрадіним настроєм та образами хижаків, Люко Дашвар знаходить серед типів пересічних українців людей із неспотвореною системою цінностей: і Гоцик, і тато Гоцика, і Данко, і Дора залишаються людяними, щирими, відповідальними, такими, що вже не зрадять своїй суті ніколи. Ці герої потерпають від життєвих випробувань, і їхні долі не безхмарні, вони підтверджують вічність проблеми протистояння щирості і підступу, добра і зла на землі як моделі Всесвіту в цілому [17].

Тематика, проблематика та ідіостиль трилогії Люко Дашвар «Биті Є» зумовлюють і синтаксичну організацію цього твору. Нами з трилогії було

вичленовано для аналізу близько 280 складних сполучникових речень, з-поміж яких 62 % становлять складнопідрядні речення, а 38 % це – складносурядні речення. Щодо елементарності та неелементарності, то 34 % – це багатокomпонентні речення, а 66 % – це речення елементарної будови. Щодо кількості предикативних частин складнопідрядних і складносурядних речень, то у трилогії Люко Дашвар ми встановили специфіку, яка властива ідіостилію авторки.

Малюнок 2.1. Типологія складних сполучникових речень з урахуванням реалізації у них синтаксичного зв'язку у трилогії «Биті Є» Люко Дашвар

Малюнок 2.2. Кількісний розподіл складних сполучникових речень за кількістю їх предикативних частин у трилогії «Биті Є» Люко Дашвар

2.2. Складні сполучникові речення з підрядним зв'язком

Висока частотність складнопідрядних компонентів у творчості письменниці виражає усю різноманітність означальних, обставинних, з'ясувальних, причиново-наслідкових, часових зв'язків, що виникають між предикативними частинами. Це допомагає читачеві усвідомити обставини, в яких відбуваються дії і події, описані у творі та охарактеризувати описане з максимальною точністю і глибиною.

Кількісний розподіл різних типів сполучникових підрядних речень у романі «Биті Є» представлений на малюнку нижче.

Малюнок 2.3. Кількісний розподіл складнопідрядних сполучникових речень у трилогії «Биті Є» Люко Дашвар

Аналіз карткового матеріалу встановив, що найчисленнішу групу становлять двокомпонентні складнопідрядні речення з підрядними означальними (14,5 %), завдяки яким Люко Дашвар яскраво описує події та дає чітке уявлення про них. Наприклад: *Вислухав провінційну вчительку-одиначку, що її порекомендували з якогось політологічного центру* [40, с. 55]; *Були такі, що не вірили* [40, с. 85]; *Не все ж життя тобі у юрбі животіти заради особливого відчуття безпеки, що воно у зграї тільки є* [40, с. 92]; *I*

хіба то біда, що раз у раз Дора малювала тільки червоні сердечка та веселих галасливих пташенят [40, с. 35].

Із головним реченням підрядні означальні письменниця поєднує такими засобами:

1) сполучними словами-займенниками:

- **який:** *Перепечай саме диктував спогади набундюченому Ромі Шиллеру, який при його зятеві Сердюкові іміджмейкером рахувався [40, с. 26]; Тут Романову, який на той момент уже обзавівся чотирма дітьми, пропонували не тільки посаду завідувача неврологічного відділення міської лікарні, але й цілком пристойну квартиру на Куренівці [40, с. 181]; Мчить до Юлії Скачко, яка розгублено тупцює біля стежини у темряву [40, с. 57];*

2) сполучними словами-прислівниками:

- **де:** *До того, заради чого усі ви сьогодні відклали справи і вишанували своєю присутністю благодійний бал, де ми збираємо кошти для нужденних [40, с. 60]; То було єдине фото, де засвітився хлопець [40, с. 168]; Звук примічати дерево, куц, горбок, де останній раз бачив Дона [40, с. 230]; Зранку Ганна Іванівна мотнулася до офісу на Михайлівській, де на неї чекала тека з документами для Макса [40, с. 333]; Усе покинув, поселився у злиденній орендованій норі на Костянтинівській, де ти жила... [40, с. 4]; У дванадцять років Максим Сердюк подався гартувати характер до швейцарського міста Санкт-Галлен, де є барокова церква небаченої краси й унікальна старовинна бібліотека [40, с. 10];*

- **куди:** *І тільки коли оселя стала нагадувати його власні уявлення про місце, куди хочеться повертатися [40, с. 27];*

- **звідки:** *Там... у звичайному житті, звідки я нині повернувся... так і думають [40, с. 14];*

- **коли:** *Журналістів відірвали від столу і запросили до кабінету Максима Сердюка саме тої миті, коли лисий Олександр цокався з наївною Олюнею, нашіптував їй на вушко щось вельми інтимне [40, с. 31]; Перша радість – усе життя аж до того дня, коли мама не поїхала на заробітки*

[40, с. 34]; Спочатку вмовила Ганну Іванівну дозволити свою кімнату прибирати, потім і до інших апартаментів добиралася у ті дні, коли Макс залишав її вдома [40, с. 48]; Макс не приховує азартної радості в ті дні, коли Дора виводить із себе сивого сердечника Августа Закса [40, с. 49]; Дора любить ті дні, коли Макс бере її з собою у фонд [40, с. 50]; Август Закс зайшов до кабінету якраз тої миті, коли Макс укотре переривав Інтернет [40, с. 71]; Перше усвідомлення того відбулося ще у часи, коли був малий і читати не міг [40, с. 9];

3) сполучниками:

- **що:** А поряд зі світлою листівка, що на ній давній монумент на честь пані комендантової Софії Хжановської, що вона колись Тербовлю від турків урятувала [40, с. 35]; І хіба то біда, що раз у раз Дора малювала тільки червоні сердечка та веселих галасливих пташенят [40, с. 82]; Стефан Саламан тицьнув чоловікові триста єврів, що від Марічки ще лишилися [40, с. 83]; Були такі, що не вірили [40, с. 85]; Не все ж життя тобі у юрбі животіти заради оманливого відчуття безпеки, що воно у зграї тільки і є [40, с. 89]; Із меблів тільки те ліжечко, що Дора до нього уже звикла, полиці книжкові й шафка для одягу [40, с. 94]; Макс вітається з двома молодими чоловіками, що вони сидять за столом, із цікавістю роздивляються Дору [40, с. 97]; Та були дні, що Дора любила їх найменше; На завтра – бал різдвяний, що його фонд “Сила добра” влаштовує [40, с. 98]; Дора сидить на задньому сидінні автівки, збентежено розглядає святкову столицю, наче та Попелюшка, що її везуть на казковий бал [40, с. 98]; Йде до скрині, що вона так і скніє на подіумі; Я підрахував благодійні внески, що меценати переказали фонду після балу... [40, с. 100]; Директор-розпорядник несе відповідальність за витрату коштів, що передбачені на благодійні проекти і акції [40, с. 101]; Підвівся важко і тільки тепер помітив на комоді біля дзеркала губну помаду шльондри Карен, що вона час від часу влаштовувала нардепу інтимні заваби без небезпечних наслідків [40, с. 102];

- **щоб:** *Та хай їй зроблять невдалу блефаропластику, щоб очі ніколи не закривалися* [40, с. 131]; *Пан Перепечай висловив побажання, щоб я гарантував безпеку...* [40, с. 319].

У головному реченні можуть бути вказівні слова **той, такий**.

За нашими даними, складні речення з підрядним з'ясувальним у трилогії письменниці становлять (10,5 %). Наприклад: *Перші старанно приховували, що лузери* [40, с. 14]; *Дора б розповіла Ромці, як отутечки Різдово ганьблять* [40, с. 86]; *Чонган не помічає, як тьмяніє Макс* [40, с. 87]; *Цей білявий покидьок був готовий до того, що за мить помре* [40, с. 99]. Саме з'ясувальні речення є носіями об'єктивної семантики і залежать від предикатів, компаративів та предикативів. Підрядні з'ясувальні речення приєднуються до головного речення за допомогою:

1) сполучних слів:

- **який:** *Хто знає, який у нього бізнес?* [40, с. 28]; *Наче сам вирішив, яке щастя Дорі до серця* [40, с. 51];

- **де:** *А опісля подумаємо, де найкраще... розкриєшся* [40, с. 93]; *Не знаю, де вона живе...* [40, с. 99]; *Я знаю, де вона шваброю підлогу ялозить* [40, с. 309]; *Часом не знаєш, де наші?..* [40, с. 333];

- **куди:** *Щоби схаменутися, протверезіти від холоду чумного балу і врешті зрозуміти, куди йти* [40, с. 65]; *Ніби збоку прискіпливо спостерігав за тим, куди занесло його життя* [40, с. 176]; *І не пояснив, куди збирається?* [40, с. 207]; *Мужик не потягне, куди впряглася* [40, с. 217]; *Людина повинна розуміти, куди йде* [40, с. 7];

- **як:** *Розібрався, значить, як фонд працює* [40, с. 75]; *Не чув, як рипіли відпрацьовані дошки* [40, с. 8]; *Покажу, як жити треба...* [40, с. 8]; *Згадав, як вночі майже неконтрольовано зажадав цього тендітного, майже дитячого тіла...* [40, с. 10]; *Дора спостерігає, як за двадцять хвилин бурхливих торгів теплі ковдри розлітаються поміж гостей, приносять фонду 150 тисяч зелених* [40, с. 166]; *Дора б розповіла Ромці, як отутечки Різдово ганьблять* [40, с. 63];

2) сполучників:

- **що:** Чонган тільки прикидається, що його мозок уже у мотлох [40, с. 78]; Посеред ночі Дорі наснилося, що вона не глуха – чує [40, с. 77]; Гості все ще не вірять, що все це – насправді [40, с. 99]; Дора не знає, що говорить Макс [40, с. 33];

- **щоб:** Дора ковтає червоне вино з високого бокала рівно опівночі, заплющує очі і загадує, щоб у новому році їй завжди було так тепло і затишно, як оцим людям у невеличкій двокімнатній квартирі на околиці Києва [40, с. 118]; Тільки й наказала, щоб паспорт із собою про всяк випадок взяла, і призналася [40, с. 322]; Натякнути, щоб відійшов, не поганився [40, с. 77]; А Макс ще хотів попередити, щоб тато тримався подалі від держзамовлення для Макарова... [40, с. 99]; Чому дід забажав, щоб поряд із ним в останні хвилини були не донька, не онук – чужа людина... [40, с. 55]; Вона хоче, щоб ти... повернулася додому [40, с. 119];

- **щоби:** Накажу Дорі, щоби постелила... [40, с. 15];

- **ніби:** - Як відрізано, – киває операційна медсестра і відчуває, ніби знову подає вкрай потрібний інструмент дуже значущому і всезнаючому Лікарєві, який точно врятує ще одне життя [40, с. 20];

- **аби:** Не може такого бути, аби рідний син їм зла бажав; Потурбувався, аби інші не відчували себе безпорадними і безсилими [40, с. 41];

- **поки:** А ми з Дорою почекаємо, поки ліжко привезуть... [40, с. 66]; Ганна Іванівна ледь дочекалася, поки хазяїн поїде з дому; Дочекаєшся, поки заповіт оголосять? [40, с. 229].

Щодо складнопідрядних речень з підрядним обставинним, то їх у тексті, за нашими даними, близько 37 %. З-поміж них з підрядним мети 11,5 %. Наприклад: Ти цих божевільних спеціально добирав, щоби в полон узяти? [40, с. 76]; Хіба ми для того парилися у виші, щоб тарілки розносити [40, с. 80]; А чи цілодобову охорону найняти, щоби вдень і вночі на пішоходному мості скніти [40, с. 221]; Що Марта по церквах свічки щодня

ставить і дає гроші санітарці, щоби та переповіла геть усе про Сашка [40, с. 154]. Завдяки цим складнопідряним конструкціям ми можемо зрозуміти чи існуватиме та чи інша подія, заради якої відбувається дія, про яку повідомляється. Це дає змогу краще розуміти підтекст у творі та задум автора. Найбільш уживаними у таких реченнях є сполучники:

- **щоб:** *Послати Продана, щоб викинув секретарку з тріском; Як гарно, що можна заплющити очі, щоб не чути... [40, с. 78]; Ганна Іванівна стає навпроти Дори, щоб уже не повторювати двічі [40, с. 112]; Ну, повернеться Вовка навесні, зав'яже із Новаковським якісь обладки, щоб можна було запросто запросити його з донькою на чай-каву [40, с. 226]; Хоч би штори позакривала, щоб люди менше від її шинобеля жахалися [40, с. 276]; Треба б звозити Ярослава Михайловича на фабрику до Макарова, щоб на місці роздивився, що до чого [40, с. 156]; Дай йому ще життя, щоб за місяць знову зустрілися; Від мене забори, щоб іще пожив... [40, с. 119]; Треба землю з могили взяти, до церкви віднести, щоб над тією землею священики молитву прочитали [40, с. 247];*

- **щоби:** *Нарізно виходити з одних дверей, щоби за мить зустрітися біля автівки?.. [40, с. 80]; Зігнути їх до землі, щоби й на думку не спадало у вічі заглядати [40, с. 118]; А чи цілодобову охорону найняти, щоби вдень і вночі на пішохідному мості скніли! [40, с. 119]; Задумав не одну конторку заснувати – дві, щоби зручніше через офшор гроші віджовувати [40, с. 34]; Макс повернув до Флорівського монастиря, щоби не йти на Костянтинівську [40, с. 180]; Ковтає слину і мимоволі стискає долоню в кулак, щоби не вхопити будь-що зі столу... [40, с. 180];*

- **аби:** *Краще наїстися, аби вистачило сил дочекатися... м'яса [40, с. 22]; Аби це зрозуміти, не треба було закінчувати Лондонську школу економіки і брати участь спостерігачем у роботі FATF [40, с. 31]; Заохотимо волонтерів, аби ходили до дітей [40, с. 80]; Руку не простягала, аби пожаліти [40, с. 18]; І вже було розкрив рота, аби десятьма-двадцятьма реченнями спокійно пояснити... [40, с. 180]; Знайдіть прораба,*

аби все тут переробити [40, с. 180]; Принаймні додому заскочити хоч на годину, аби з відразою змити із себе істерику масового божевілля [40, с. 200]; Вдавати із себе вічного, рухати важелями, аби встигнути без метушні все на потрібні полички порозкладати [40, с. 188];

- для того аби: Ти привів мене сюди для того, аби я стала твоєю? [40, с. 88];

- задля того аби: Та він, певно, народився тільки задля того, аби псувати Дюку життя! [40, с. 80]; Обов'язок справжнього професіонала – набратися нехристиянського терпіння задля того, аби струсити грудки невідомості з коріння події! [40, с. 55];

- заради того аби: Тату, невже ти покинув державні справи і прилетів з Брюсселя тільки заради того, аби ми тут із тобою розмірковували [40, с. 80].

Менш поширеними є речення з підрядним часу (8,5 %). Наприклад: *Перше усвідомлення того відбулося ще у часи, коли був малий і читати не міг [40, с. 115]; І як з цінними паперами махлював, коли на ногах стояв [40, с. 221]; Август Макс зайшов до кабінету якраз тої миті, коли Макс укотре перерив Інтернет [40, с. 118]; І тільки вперто заплющував очі, коли до палати входили Нані чи Новаковський [40, с. 56].* Виражаються такі відношення за допомогою:

1) часових сполучників:

- коли: Це ж як вона зрадіє, коли ти знайдеш її і скажеш: «Мамо...» [40, с. 80]; Я там від справ відпочиваю та сестер по ляжках ляскаю, коли масаж роблять [40, с. 116]; Навіть не озирнувся, коли до кабінету увійшли двоє працівників фонду, заходилися виконувати шефову забаганку [40, с. 120]; Пан Перепечай наказав гроші тобі віддати тільки тоді, коли вже не знадобишся [40, с. 138]; Виринає, як з темної води, в його житті саме тоді, коли карколомні новини збиваються в зграї, падають на голову одночасно [40, с. 141]; І як тут ломонутися геть, коли те цабе – ні з місця?! [40, с. 142]; Перша миттєва підсвідома реакція наказала нардепові уп'ястися

зубами в шию дружини і відірватися тільки тоді, коли у її судинах не лишилась й краплі крові [40, с. 145]; Ковдри так і залишилися на брудній підлозі, коли сп'янілі спантеличені гості, мов ті щури, розбігалися геть; А що робити, коли Дюк бачить себе не просто багатим? [40, с. 80]; І як з цінними паперами махлював, коли на ноги став [40, с. 164];

- **тільки коли:** Отямилися нескоро, тільки коли змерзли, як цуцики [40, с. 190];

- **як:** І як з піратами судна у Жовтому морі потрошив, ще як підлітком був [40, с. 112]; Чотири роки тому, як Дорі п'ятнадцять стало, поїхала мама до Європи старій пані памперси міняти [40, с. 107]; Щоразу, як додому з Британії їхав, якогось біса тягнув батькам шоколад [40, с. 98];

- **поки:** Дора стовбичитиме за Максовою спиною, поки він сперечатиметься із сивим блідим чоловіком на Ім'я Август Альфредович і щось наказуватиме русявій красуні Юлії Скачко [40, с. 98]; Щось змінилося тут, поки він бешкетував у Брюсселі [40, с. 290]; Я риби спробую наловити, поки сонце не сіло [40, с. 99]; Краще збирайте свої манатки і дуйте куди подалі, поки вашими одкровеннями не зацікавилися відповідні органи [40, с. 180];

2) підрядних складених (аналітичних) часових сполучникових утворень:

- **після (опісля) того як:** - І коли ж ти вже подохнеш, сволото! – патетично вигукнув Володимир Гнатович Сердюк після того, як відключив мобільний [40, с. 99]; Ця розмова відбувається після того, як я наказав тобі гроші перерахувати... [40, с. 165]; Гидливий Максим опісля того, як до його рук повернувся деформований, наче сніговик навесні, катастрофічно схудлий заєць, і дивитися на нього не міг [40, с. 170];

Серед обставинних різновидів є складнопідрядні речення з підрядним порівняльним (6 %). Наприклад: Рому Шиллера підкинуло, як гумового [40, с. 180]; Визирнув із під'їзду, наче двійко з наколками і хвойда й досі поруч; Макс відсахується від Дори, як чорт від ладану [40, с. 211]; Марта

відводить погляд, ніби соромиться нагадувати [40, с. 65]. Ці складнопідрядні конструкції дають змогу мисленнєво відображати час та перенестись у віртуальний вимір. Виразниками порівняльних семантико-синтаксичних відношень і засобами зв'язку двох подібних, чимось схожих або близьких предикативних частин у складнопідрядному реченні є сполучники:

- **як:** *Поводишся, чорт забирай, як той хворий* [40, с. 71]; *Макс відсахується від Дори, як чорт від ладану* [40, с. 75]; *Макс червоніє, як малий*; *Відійшов від дзеркала, голову, як той лелека, викрутив, роздивився грудну клітку* [40, с. 55]; *Темрява зручна, як сонцезахисні окуляри для підбитого ока* [40, с. 62];

- **ніби:** *Макс дивиться на неї з такою жагучою холодною ненавистю, ніби тільки-но Дора вицент зруйнувала демонстраційний макет світу, що він його ретельно і вдумливо побудував спеціально для цієї події* [40, с. 80]; *Марта відводить погляд, ніби соромиться нагадувати* [40, с. 47]; *Ліфт мчить нагору беззвучно, ніби й сам німий* [40, с. 112]; *Дора довго збиралася – одягалася повільно, ніби хто за руки хапав, заважав* [40, с. 155]; *Він роздягне її, усадовить у кремове крісло зі слідами шоколадних крихт і спершу роздивиться, ніби художник розглядав свою модель* [40, с. 156]; *День за вікном погас, ніби вітром його вимело* [40, с. 207]; *Щелети крутить, ніби всю ніч кричав, ротяку роззявляв* [40, с. 211]; *Підводиться, йде до краю схилу, дивиться вниз, на людей і халупки, довго, ніби вирішує, що робити далі*; *Дора зіщулилася, ніби ворогів побільшало* [40, с. 250]; *Света Сергіївна заговтузилася, ніби тієї ж миті мала виправдатися* [40, с. 270];

- **мовби:** *Роззирнувся з гидливістю, мовби вперше побачив облуплені стіни тоскної хавірки, провалений диван, сліпі немиті вікна* [40, с. 180];

- **так само як:** *Обхоплює Ганну Іванівну за ногу – от точнісінько так само, як мала Дора маму із татом на замковій горі* [40, с. 34]; – *Моя секретарка ніколи не помиляється, – сказав так само чемно, як молодик* [40, с. 22].

Варто звернути увагу на складнопідрядні речення умови та причини. За нашими даними, менш поширеними є складнопідрядні речення з підрядними умови. Вони становлять лише 4 %. Наприклад: *Збирають залишки здорового глузду і мовчать, якщо вирішили продатися так задешиво; Говорив би я з тобою, якби Новаковський викинув тебе з фабрики; Як же легко жити, коли брехати не треба* [40, с. 44]. Семантико-синтаксичну залежність **умови** експлікують підрядні сполучники, що виражають реальну умову, спричинену реальним наслідком:

- **як:** *Тисячу гривень щомісяця відкладати можна, як ані копійки не протринькати* [40, с. 23]; *Як нап'юся до нелюдського скотства, ти мене...* [40, с. 58]; *Повечеряємо, як маєш час...* [40, с. 18]; *А потім печивом кілька днів під'їдатимешся, як не знайдеш харчу...* [40, с. 118]; *А вночі у відділенні ночуватиме, як усе чисто прибере й вимие* [40, с. 131]; *Сеї миті лусне, як пару не випустить; Вірші складав, як Іюжа ласка* [40, с. 233];

- **як...то:** *Як Дора не працюватиме, то й не зароблятиме; А як треба приготувати, то знайду кухарку...* [40, с. 117]; *Як в травні посіємо, то наприкінці листопада зберемо* [40, с. 236];

- **якщо... то:** *Якщо знову нам нерви мотати, то краще вже йди собі* [40, с. 155]; *І якщо вона не утне чогось незвичайного, то і їй... голову відрубують* [40, с. 177];

- **коли:** *Та ти помреш, коли дізнаєшся, що на ті гроші...* [40, с. 180];

- **тільки:** *Бери, тільки не вдався!* [40, с. 199];

- **тільки коли:** *І тільки коли побачила на високому ліжку під теплим ліжником змученого, бородатого, майже невпізаного сина, врешті повірила – живий...* [40, с. 211];

- **коли...то:** *Коли дівчина хрещена, то має хрещених батьків* [40, с. 23];

- **коли вже:** *- Пан Перепечай наказав гроші тобі віддати тільки тоді, коли вже не знадобився* [40, с. 208].

Використовує Люко Дашвар і сполучники, які окреслюють нереальну умову, установлюють залежність ситуації від уявленої умови, унаслідок чого ситуація постає нереальною:

- **коли б:** *Коли б не нерви – трималася б посту, а так...* [40, с. 80];

- **якби:** *Усього навчилася б, якби чиясь добра воля вчити* [40, с. 80].

Наше дослідження встановило, що таких сполучників, як **якби лише, якби лиш, якби лише...то, якби лиш...то, якби тільки, якби тільки...то, якби...то, якби...тоді, якби...отоді** та ін. у своїй трилогії Люко Дашвар не використовує. Саме це і засвідчує неактивне вживання умовних речень.

Складнопідрядні речення з підрядними причини теж не є поширеними у мові творів авторки (4,5%). Наприклад: *Ходімо вже, бо мужики кіпішують* [40, с. 288]; *І краще мовчи, бо візьму клен і засуну в пащу; Люди не дарма придумали для близькості стільки визначень, бо одна аж ніяк не тотожна іншій* [40, с. 171]. Як бачимо, ці речення дають читачеві можливість зрозуміти, чи відбудеться подія, про яку йтиме мова, або ж через яку причину вона відбуватиметься. Це деталізує зміст художнього тексту.

За нашими даними, найчастіше авторка в аналізованому тексті використовує такі причинові сполучники:

- **щоб:** *Ховає за спину руки, щоб не перейти за звичкою на мову жестів* [40, с. 66];

- **тільки тому:** *Ранок мудріший за вечір тільки тому, що настирливо пропонує обмізкувати проблему* [40, с. 116];

- **бо:** *Вночі працювали, бо вдень там карданвали для КамАЗів виробляли; Умощується у кріслі, гортає записник, шукає чийсь телефон, бо так і не звик вносити їх у мобільний* [40, с. 99]; *Знайдіть прислугу, бо ви – мій домашній секретар віднині* [40, с. 150];

- **оскільки:** *І оскільки години шанованого лікаря були розписані на місяць наперед, довелося затримуватися після прийому, відривати хвилини від Гергієва* [40, с. 141];

- **оскільки... то:** *Оскільки ваш дід не виявив зацікавленості, то ми зі свого боку допомогли...* [40, с. 228].

Поодинокими є складнопідрядні речення з підрядним допусту, місця, способу дії та міри і ступеня. Складнопідрядні речення способу дії та міри і ступеня складають 1 % від загальної кількості. Наприклад: *Генерал спередсердя луснув кулаками по стільцю новенького італійського столика так хвацько, що від ніжки відвалився різблений завиток; Копію кинув так незграбно, що документ завалився за диван у його кабінеті* [40, с. 114].

За нашими даними, Люко Дашвар найчастіше для поєднання предикативних частин у складнопірядній конструкції використовує такі сполучники способу дії та міри і ступеня:

- **щоб:** *Як підібратися, щоб не схибити* [40, с. 299];

- **ніби:** - *Максime... – усміхнувся так певно-дозовано, ніби відміряв перед тим шматок радості для сина* [40, с. 78];

- **що:** *Рухається так агресивно і затято, що Макс губиться* [40, с. 88].

Раритетними у трилогії є складнопідрядні речення з підрядними допусту (1 %). Наприклад: *Що Вовчик потому отримав круту роботу, хоч його знімки в Інтернеті протрималися усього лише кілька годин* [40, с. 301]. Найпоширенішими в цих аналізованих реченнях є такі допустові сполучники:

- **хоч (і):** *Та пані Женя і сама розуміла, хоч бачила Нані тільки раз на тому клятому балу: інтересний варіант* [40, с. 59]; *Приязно обійняв матір, байдуже оминув батька, хоч і відзначив подумки: «Схудли обоє. Знову на якійсь новомодній дієті?»* [40, с. 80];

- **хоча (й):** *Моє Я – закінчений гармонійний вітраж, хоча тобі, слов'янину, думаю, це мало про що говорить* [40, с. 65].

Окрі того, поодинокими, але властивими ідіостилю письменниці є структури, в яких функціює сполучний засіб із заперечною часткою **що не**, на зразок *Що не задумає, усе по її стане* [40, с. 54].

Речення з підрядним місця складають від загальної кількості 0,5 %. Наприклад: *Туди, де стукає чиєсь незнайоме серце*. Ці речення допомагають прослідкувати динаміку подій у тексті. У таких реченнях Люко Дашвар найчастіше використовує сполучник **де**: *А не носи своє туди, де очі завидючі* [40, с. 114].

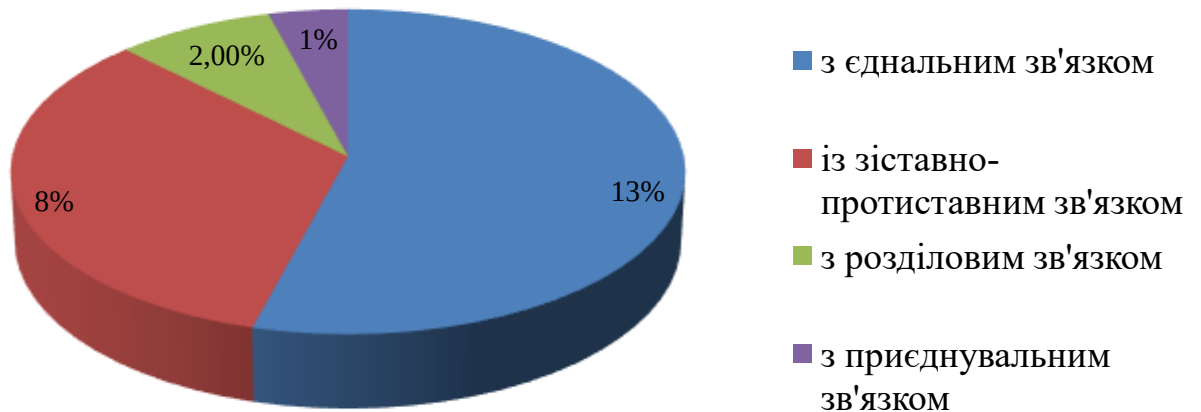
Отже, як засвідчує аналіз ілюстративного матеріалу, у трилогії «Биті є» Люко Дашвар у складнопідрядних реченнях реалізуються різноманітні семантико-синтаксичні відношення із певними відтінками значень, яких властива різна частотність.

2.3. Складні сполучникові речення з сурядним зв'язком

Традиційно складносурядні речення за реалізацією семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами поділяють на такі групи: зіставно-протиставні, єднальні, розділові та градаційні. У тексті Люко Дашвар, за нашими даними, число складносурядних речень становить 24 %, однак не всі види складносурядних конструкцій функціують у романах (наприклад, речень із градаційними відношеннями нам не вдалося віднайти). Про кількісний розподіл складних речень із сурядним зв'язком можна простежити на малюнку нижче.

Отже, найбільш численною групою є складносурядні речення з єднальним сполучником, які складають 13 %. Наприклад: *Я зараз обережно відчиняю двері, і ми...чекаємо гостей* [40, с. 114]; *За півгодини мені зателефонує дядько-чарівник, і тоді гуляйте собі* [40, с. 221]; *За півгодини тобі зателефонує той пан, і всі твої біди скінчаться* [40, с. 66]; *Механік безпорадно глянув на Зіну, і тут задзвонив його мобільний* [40, с. 98].

Типи двокомпонентних складносурядних речень

Малюнок 2.4. Кількісний розподіл типів складносурядних сполучникових речень у трилогії «Биті Є» Люко Дашивар

Частини складносурядних речень з єднальними семантико-синтаксичними відношеннями поєднуються такими єднальними сполучниками:

- *і*: Спробуй, *і* нікому не скажемо [40, с. 111]; Цей нахаба вкрай сексуальний, *і* він це знає!; Дора розсміялася, *і* страхи щезли [40, с. 76]; Світлана Сергіївна виділила синові одну з редакційних камер, *і* Данко Діброва з гордістю причепив на улюблений розтягнутий светр бейдж «Преса»; Іде до дверей, *і* Свєта Сергіївна мимоволі рухається слідом [40, с. 122]; Картинка насичувалася новими деталями, *і* посеред них Макс почув обережний стукіт у двері [40, с. 66]; Данкові повсякчас треба дивитися на

неї, і він нічого не може із цим вдіяти [40, с. 99]; Данкова рука торкається Дориної долоні, і все зникає; У підвалі Данкової студії народжувалася гармонія, і він квапився... [40, с. 112];

- **й**: Відріжу, й не зойкнеш [40, с. 114];

- **та** (в значенні **і**): Потім мама стала приходити у Юліні сні, та весь час невдоволена – сумна і сердита [40, с. 223];

- **тільки**: Убили, суки, тільки тополя бачила; Оптимістичні вилізли наверх, розсілися на страхах і сумнівах, тільки відразлива прикрість продерлася назовні [40, с. 267];

- **і тільки**: Вогнів стає все менше і менше, і, врешті, тільки тьмяні лампи з вікон сірих будинків освітлюють шлях [40, с. 295].

Аналіз ілюстративного матеріалу засвідчив, що складносурядні речення з власне зіставно-протиставними відношеннями становлять 8 %. Наприклад: Він відповів одразу, та це не вразило бідаху в саме серце; Перед ним стояв худий літній чоловік з довгим сивим волоссям – але не воно грало першу скрипку в трагічному образі [40, с. 114]; Наказував собі заспокоїтись, та всередині риніла прикрість; Озирається на Мадонну, Демі Мур, але частіше на Ірину Білик. за нашими данимяк баимор пред частини які вказують на.... [40, с. 266]. Загалом, зіставно-протиставні складносурядні речення вказують на:

1) зіставлення, яке виражається сполучниками:

- **а**: То Дон спеціально петляє, а Макс ітиме навропростець і врешті-решт знайде людей... [40, с. 114]; Так на неї сподівався, а вона тепер не те, щоб розмовляти, посміхнутися не наважується [40, с. 55]; Та раз ніхто не торкнувся, а Дора раптом захвилювалася [40, с. 112]; Перука – то діло, а голові раду перевіреними методами давала [40, с. 132]; Літо якось пережила, а восени навалилося; Це я сліпий, а у вас же очі є?! [40, с. 155];

- **та**: На мить знову стало темно, та вже не лячно [40, с. 114]; І потечуть веселі ріки, а озера кругом гаями поростуть, веселим птаством

оживуть [40, с. 221]; Після безглузвих днів провалений диван розкриває обійми з байдужістю старої шльондри, та засинати страшно [40, с. 117];

2) протиставлення, яке виражається за допомогою сполучників:

- **але:** Сімейні цінності – нічні, але ми не маємо права відкладати їх на завтрашній день [40, с. 99];

- **та** (у значенні **але**): Стискає пальцями найбільшу краплю смоли, та відірвати від стовбура не може [40, с. 114]; Дон посунув далі, та не відчай заблукати підкинув Макса; Давно хотіла це крісло викинути, та ти його любив...; Дора ковтає гарячий бульйон, та зігрітися – ніяк; Слова не змінюють вчинків, та ти ще встигнеш... вкинути у прозору скриньку...; Дора зітхає, сідає на край ліжка, кладе долоні на коліна, та коліна й без того пам'ятають дотик інших рук [40, с. 67]; У повітрі пахло гарячими вафлями і пивом, та й вони не дарували відчуття безприв'язного азартного буйства; Макс хоче обернутися до китаїця, та всіх сил всесвіту замало для того простого руху [40, с. 221].

Частими є складносурядні речення із власне зіставним відношенням (3 %), які виражаються за допомогою сполучника **а**, наприклад: Спочатку я, а потім Макс! [40, с. 76]; Дві жіночки в Іспанії залишилися, а мама із подругою аж до Португалії дісталися; Ти замовників роками шукатимеш, а твоя фабрика тим часом... [40, с. 44].

За нашими даними, складносурядні речення з розділовими семантико-синтаксичними відношеннями складають невелику групу– усього 2 %. У таких конструкціях ідеться про несумісність чи чергування явищ. Розділові семантико-синтаксичні відношення у структурі складної будови реалізуються такими сполучниками:

- **чи:** Прибрати, Максиме Володимировичу, чи хай ще постоїть? [40, с. 62];

- **або..., або:** І або прийми її миттєво, або подохни [40, с. 55];

- **то:** Хай лається і дразниться, то він спеціально [40, с. 71].

Як різновид сурядних єднальних речень дехто з мовознавців виокремлює складносурядні речення з **приєднувальними** сполучниками – зміст приєднуваної частини доповнює ту думку, що висловлена в першій частині складносурядного речення, вносить додаткове повідомлення або є висновком чи оцінкою сказаного.

За нашими даними, складносурядні речення з приєднувальним зв'язком також є невеликою групою, яка складає 1%. Приєднувальна друга частина виникає як щось додаткове до першої в самому процесі мовлення. Основним засобом зв'язку між предикативними частинами є такі сполучники:

- **та:** *Макс роззирається, та неможливого просто не існує* [40, с. 83];
- **і тому:** *За Нані, яку встиг перехопити, і тому тепер Нані не потрібна Дюкові* [40, с. 88];
- **та й:** *Освіту блискучу забезпечили, квартиру на Хрещатику купили, «мазераті», та й банківський рахунок у Максимчика немалий; Очі б опустила, та й слово пропустити боїться* [40, с. 16].

Отже, наше дослідження засвідчило поширеність складних сполучникових речень елементарної будови, менш поширеними є сполучникові речення, які складаються із кількох предикативних частин. Найчастіше між частинами складних елементарних речень реалізуються протиставні та єднальні семантико-синтаксичні відношення.

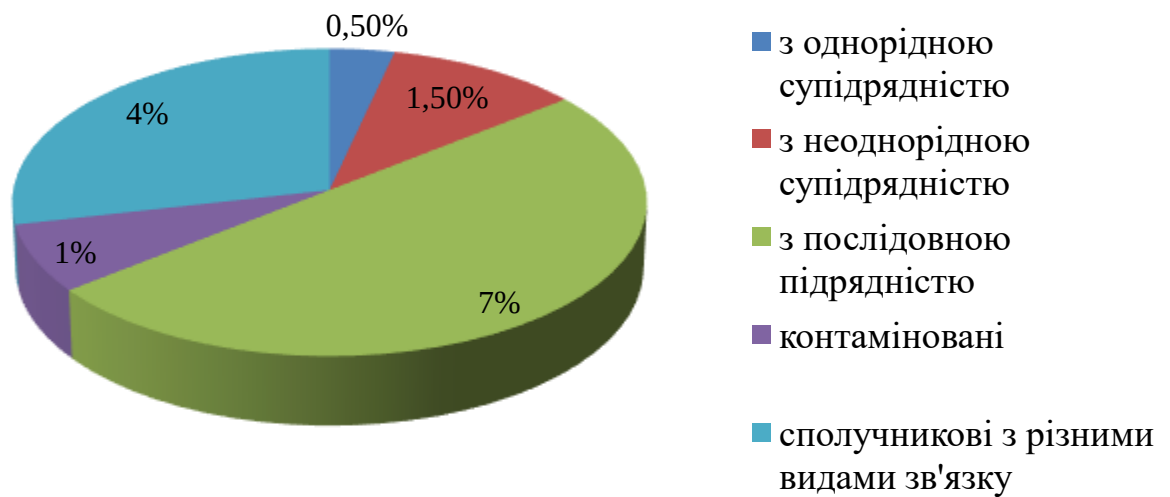
2.4. Багатокомпонентні сполучникові речення

Аналіз ілюстративного матеріалу засвідчив, що багатокомпонентні сполучникові речення у романах становлять 14 %. Наприклад: *Зверху лине музика, і тільки тепер гості помічають симфонічний оркестр, що він розмістився на металевих конструкціях під дахом цеху* [40, с. 114]; *Несподівано захотілося зрозуміти, як то дивитися в очі людям, що вони минулого літа старанно відчищали бруд із сяючої корони Дюка* [40, с. 254];

Він ще не знав, що права рука на пів року закинута у спеціальний прилад-фіксатор, що ворушити нею він зможе не скоро, якщо взагалі зможе [40, с. 177]; Що Нані вийшла з палати п'ять хвилин тому, а її тато платить оцій немолодій медсестрі не за те, щоби вона стала [40, с. 96].

У трилогії «Биті є» Люко Дашвар багатокomпонентні речення зустрічаються із однорідною та неоднорідною супідрядністю, послідовною підрядністю, а також контаміновані. Окрім того, до багатокomпонентних конструкцій належать і сполучникові речення з різними видами зв'язку, тобто речення зі складносурядним та складнопідрядним зв'язком. Їх кількісний розподіл представлений на малюнку нижче.

Типи багатокomпонентних сполучникових речень

Малюнок 2.5. Кількісний розподіл багатокomпонентних сполучникових речень у трилогії «Биті Є»

За нашими даними, речення з однорідною супідрядністю, коли кілька підрядних частин одного типу пояснюють головну частину чи якийсь її член, є найменшою групою і складають 0,5 %: *Чому тут ніхто не злиться, що треба підійти до Дори, що треба торкнутися її руки...* [40, с. 218].

Речення з неоднорідною супідрядністю, коли кілька підрядних частин різних типів стосуються або одного якогось члена головної частини, даючи йому різнопланову характеристику, або різних його членів, є більш поширеними (1,5 %): *Не бачити сяючі Данкові очі, що вони усе виклали без слів, бо не оговтається, не зрозуміє...; А зараз усе прозоре і чисте, що тільки й було у світі, бо все навкруги потемнішало, стало важким і липким* [40, с. 219].

Контаміновані, в яких підрядні частини приєднуються до головної не одним, а різними способами – способом супідрядності й способом послідовної підрядності є найменш поширеними з-поміж багатокomпонентних структур (1 %): *Та перш ніж указати синові шлях на Костьольну, пані Женя сама рвонула до Єви-Марії, аби в деталях пояснити, що саме та повинна напроорочити Максові* [40, с. 166].

Речення з послідовною, або ступеневою, підрядністю, де одна підрядна частина залежить від головної частини, а кожна наступна – від попередньої щодо неї підрядної частини серед багатокomпонентних сполучникових речень є найбільш поширеними, адже складають у трилогії «Биті Є» 7 %: *Дикі танці посеред китайського ресторану, кальян і телепортація до «Radisson SAS Royal», що тут і є той славетний ресторан «Sea Grill», у якому Чонган півроку тому замовив столик і окуня з мідіями* [40, с. 174]; *Несподівано захотілося зрозуміти, як то дивитися в очі людям, що вони минулого літа старанно відчищали бруд із сяючої корони Дюка; Хай би згинули ті люди, що знають про нього більше, ніж він би хотів!* [40, с. 283];

Не помічала змін у поведінці Макса. Не дивувалася тому, що після повернення з Брюсселя він перестав брати її за собою всюди, куди б не йшов [40, с. 114]; І якщо секретарка вчасно опускала очі у відповідь на підозру і запитання, що читала у Максових очах, то Дора... Дора сяяла [40, с. 244]; І Макс подумав, що, певно, це саме той момент, коли й можна навести контакти, завоювати довіру і знайти аргументи... [40, с. 119].

Складні сполучникові речення з різними видами зв'язку, тобто речення, у яких предикативні частини поєднуються і сурядним, і підрядним синтаксичним зв'язком, складають 4 %: *Чи тому, що дві години польоту Макс усе обмізковував розп'якування Чонгана про династію, вигідний шлюб, розташування зірок і вітражність його азійського Я, чи через те, що плече відтягувала сумка з лікером «Mandarine Napoleon», що його нормальні люди у коктейлі додають, а старий Перепечай у чистому вигляді дудлив, та з Борисполя Макс хотів було податися прями́сінько до діда, бо в житті батька не спостерігалось справи, яку б хотів продовжити без відрази для власної гідності [40, с. 113]; Іде до кіоску «Преса», а операційна медсестра з двадцятирічним стажем застигає біля переходу, робить вигляд, що ніяк не може знайти у сумці місця дорогоцінній флешці [40, с. 190]; Його не гідний шляхетного сина тато захлине́ться обуренням, дізнавшись, що власні гроші Макс витратить не на хвойд, безглузді розкоші чи створення бюро стратегічного макроеконо-мічного прогнозування, про яке мріялося колись у Лондоні (маячня!), а заснує нову релігію, побудує вежу Добра власного 4* імені, і тоді навіть руда жива, зрадлива Люба викине табличку з таємничими трьома словами і щезне з його життя! [40, с. 66]; Та цієї ж миті двері Сердюкового кабінету розчахнулися, і перш ніж редакторка устигла зробити крок, побачила, як Дора перелякано ховає смартфон, виструнчується, ніби солдат перед прапором, зціплює руки і приречено усміхається [40, с. 14].*

Отже, багатокомпонентні сполучникові речення складають органічну частину синтаксичної організації романів трилогії «Біті Є», хоча і є

найменшою групою, у порівнянні зі складнопідрядними та складносурядними реченнями елементарної будови.

Висновки до розділу 2

Наше дослідження засвідчило, що творчому доробку Люко Дашвар властиве різноманіття мовленнєвих дій, які авторка оформила у складнопідрядні, складносурядні конструкції елементарної та неелементарної будови, котрі мають власні структурно-семантичні особливості.

Найбільш чисельною групою є складнопідрядні речення, з-поміж яких поширеними є двокомпонентні складнопідрядні речення з підрядними означальними, завдяки яким Люко Дашвар яскраво описує події та дає чітке уявлення про них. Доволі об'ємною є група складнопідрядних речень з підрядними з'ясувальними та з підрядним обставинними, з-поміж яких особливо активно вживаються речення з підрядними частинами мети.

У межах групи складносурядних речень найбільш чисельними є складні речення, частини яких поєднані єднальним сполучником, хоча нами зафіксовано речення із зіставно-протиставними, розділовими та приєднувальними семантико-синтаксичними відношеннями.

Щодо кількості предикативних частин, то ідіостиллю авторки властива у цьому своя специфіка. Найбільше у мові творів функціують двокомпонентні речення. Ці конструкції дають чітко зрозуміти тлумачення подій, що відбуваються та не перенавантажують текст громіздкими конструкціями. Це явище є характерним для масової літератури, виразником якої і є трилогія «Биті Є» Люко Дашвар.

Нами вичленовано із аналізованих текстів багатокомпонентні речення, хоча їхня кількість, у порівнянні із елементарними значно менша, хоча їхня кількість, у порівнянні із елементарними складносурядними (24 %) та складнопідрядними (62 %) значно менша – 14 %. У тексті вони зустрічаються із однорідною та неоднорідною супідрядністю, послідовною підрядністю, а

також контаміновані. До багатокomпонентних ми віднесли і сполучникові речення з різними видами зв'язку, тобто речення зі складносурядним та складнопідрядним зв'язком, які функціують в аналізованих творах Люко Дашвар.

РОЗДІЛ 3

СТИЛІСТИЧНИЙ ТА ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СКЛАДНИХ СПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ У ТРИЛОГІЇ «БИТІ Є» ЛЮКО ДАШВАР

3.1. Стилiстична забарвленiсть складних сполучникових речень

Змiст речення як висловлювання, його семантична структура є не що iнше, як його мовний сенс. Вiн включає в себе принаймнi три плани (або аспекти):

- номiнativний (реченнєвий);
- модальний;
- комунiкативний [18, с. 99].

Усi цi аспекти знаходять своє зовнiшнє вираження або в фонетичнiй i лексико-граматичнiй структурi речення (ширше – тексту), або в структурi мовної ситуацiї. Номiнativний план висловлювання (диктум, за Ш. Баллi) визначається зазвичай як його денотативний змiст, в основi якого лежить та чи iнша семантична модель (абстрактне речення). Логiчною основою номiнativного («граматичного») членування речення вважається судження як реченнєва функцiя [6, с. 37–39]. Модальний план речення (модус, за Ш. Баллi) розглядається як конкретна реалiзацiя семантичних категорiй модальностi (логiчної оцiнки), темпоральностi, аспектуальностi i персональностi (суб'єктностi). Разом номiнativний i модальний плани висловлювання становлять семантичну його структуру, його показову (денотативну i сигнiфiкативну) семантику, що проявляється у прямому, розповiдному i стилiстичному значеннi речення.

Проблема стилiстичного значення, яке протиставляють лексичнiй i граматичнiй семантицi, є одним з важливих, але не до кiнця розроблених питань сучасного мовознавства. З одного боку, стилiстичне значення вiдносять тiльки до категорiї мови, пояснюючи збiльшення сенсу, конотацiї мовних одиниць вживанням їх у конкретних текстах; з iншого боку,

звертають увагу на існуючий у мові пласт стилістично маркованих засобів вираження. У зв'язку з цим актуальним є розробка рівневої стилістики / стилістики мовних засобів, ресурсів, або аналітичної стилістики /, встановлення критеріїв віднесеності мовних одиниць до стилістичних, прагматичних засобів.

Вивчення ступеня «яскравості», «експресивності» синтаксичних структур – один із напрямів сучасної аналітичної стилістики. І об'єкт, і методи зазначених досліджень відрізняються від аналізу граматичних форм, уживаних у конкретних функційних стилях і типах мовлення. «Зниження рівня абстракції, тобто наближення до явищ мови, природно, веде до ускладнення семантичної структури мовних одиниць мови, збільшенню до них семантичних «доповнень», що відповідають нарощуванню функцій» [35, с. 115]. Тому поняття і терміни, в яких описуються стилістичні компоненти в семантиці синтаксичних одиниць, які базують синонімічні, антонімічні ряди в системі сучасної літературної мови, відрізняються від абстракцій, якими оперують дослідники синтаксису художньої мови, або образотворчого синтаксису.

Термін «синтаксична зображальність» належить В. В. Виноградову. Особливе становище художнього мовлення в системі функціональних стилів літературної мови пов'язане з пошуками спеціальних методів аналізу синтаксичних одиниць, зокрема, в художній прозі. Засоби, виділені дослідниками, параметри синтаксичної організації художньої мови зумовлені особливостями індивідуального стилю письменника, виявленням «образу автора», розкриттям загального художнього завдання твору. Синтаксис розглядається під кутом зору «односпрямованості всіх елементів художньої побудови» [47, с. 78].

Якщо О. М. Пешковський, формулюючи принципи аналізу мови художніх творів, закладав основи лінгвістичної стилістики і при цьому обмежував стилістичний опис порівнянням лише граматичних синонімів, «близьких один одному за їх граматичним смислом» [48, с. 153], то сучасна

стилістика, зокрема, стилістика декодування, або стилістика сприйняття, розширює основу зіставлення мовних засобів вираження в аспекті багатопланового зв'язку мовної форми з ідейно-художньою спрямованістю твору. Аналіз образотворчих можливостей граматичних форм у художньому тексті підпорядкований завданням пояснення конкретної образності твору. Завдання стилістики сприйняття і прийняті нею методи дослідження відрізняються від завдань і методів загальної стилістики, аналітичної стилістики і тісно пов'язані з літературознавчим аналізом мовної структури художнього твору.

Нові аспекти вивчення синтаксису виділяються у зв'язку з дедалі сильнішим інтересом до стилістики / лінгвістики / тексту / української мови / тексту як цілого. На сьогодні значна кількість питань, які перебували раніше в компетенції стилістики, включається в лінгвістику тексту. Досить зазначити, що завжди існувала стійка традиція відносити до стилістики проблеми, які не могли знайти позитивного вирішення в рамках речення.

Таким чином, у сучасному мовознавстві проблема стилістичного значення синтаксичних одиниць висвітлюється по-різному, в залежності від вирішення більш загальних, методологічних проблем співвідношення мови і мовлення / стилістики мови і стилістики мовлення, а також від конкретних завдань встановлення диференційних ознак функціональних різновидів мови. Стильовий і стилістичний статус синтаксичних одиниць не обмежується явищами відхилень від граматичної норми; під впливом синтаксису розмовної мови змінюються стилістичні норми писемного мовлення.

Стилістичне значення синтаксичних одиниць можна розглядати як певний спектр, у якому розрізняються:

1) конкретні значення, які проявляються у функційно-мовному використанні конструкції і пов'язані з її інваріантним категоріальним значенням, визначеним системними відносинами;

2) навмисне порушення симетрії у співвідношенні формально-граматичної і семантичної структур речення;

3) вторинні функції граматичних форм у мовній метафорі, протиставлювані їх первинній функції;

4) лексико-синтаксична виразність семантичних варіантів у семантико-ситуативному полі;

5) стилістичний компонент, пов'язаний з лінійно-динамічними структурами і перспективою розгортання тексту;

6) стилістичний компонент, проєктований на систему стійких, закріплених у функційно-стильових різновидах мови позаконтекстуальних стилістичних засобів.

Загалом складні сполучникові речення у трилогії «Биті Є» Люко Дашвар відзначаються значним стилістичним потенціалом, оскільки вони є виразниками художнього мовлення, у яке органічно включене мовлення розмовне. Тому часто за допомогою таких конструкцій реалізують зміст саме цих функційних стилів.

Художні твори характеризуються таким поняттям, як індивідуальний авторський стиль, що розглядається нами як результат творчої мовної діяльності, як принцип конструювання, в основі якого знаходиться «змодельована і типізована дійсність», що відображає світосприйняття письменника – світосприйняття як синтез свідомого і несвідомого, архетипових образів і мотивів, внутрішньої форми мовних одиниць і інтенції підтексту. Мова художніх творів є одним з об'єктів стилістики – дисципліни, що відноситься не тільки до сфери мовознавства, а й до сфери літературознавства. Зокрема експресивно-стилістичні засоби мови досліджуються і лінгвістами, і літературознавцями. У подібних випадках слід акцентувати увагу на багатофункційності експресивно-стилістичних засобів: вони потрібні для мовної характеристики персонажів; вони служать маркером інтелектуального та освітнього рівня героїв; з їх допомогою досягається комічний ефект – іронія, сарказм і т. д. Іншими словами, лінгвістичний та літературознавчий аналіз взаємно обумовлюють один одного. Поза всяким сумнівом, багатофункційність конкретних стилістичних

одиниць співвідноситься з багатофункційністю стилю взагалі, яка знаходить своє відображення і в складеному терміні «функціональні типи стилів». Проникнення розмовної мови, найбільш характерними рисами якої є розмовна лексика, конструкції експресивного синтаксису, неповні та еліптичні пропозиції, емоційний порядок слів, темп мови, ритм, паузи і т. д., у письмову – одна з тенденцій розвитку сучасної української мови. Вона обумовлює поступове виникнення нової форми мовної взаємодії, яка отримала назву письмової розмовної мови.

Розмовний стиль у трилогії «Биті Є» – це перш за все розмовна мова, творчо оброблена Люко Дашвар з метою створення системи образів і реалізації ідейного змісту того чи іншого твору.

Дослідження мовних особливостей художніх текстів переконує в тому, що у списку стилів, акумульованих у мові художньої літератури, розмовна мова (відповідно і розмовний стиль) характеризується більшою універсальністю і займає в системі функційних стилів одне з домінуючих положень. До синтаксичних стилістичних засобів відображення розмовного стилю в романі «Биті Є» ми відносимо:

1. Використання складних сполучникових речень, у складі яких є вигук, звуконаслідування тощо:

- *Мамо, я вас жалію, як можу!; А якщо ти запитаси про Любу, мамо, то скажу – облич!* [40, с. 13]; *Я Дюк, мамо, і не моя провина у тому, що у мене геть нешляхетні батьки...* [40, с. 24].

2. Використання складних сполучникових речень, які мають у своєму складі розмовні елементи:

- просторіччя: *Макс побіг до так і не розведеного вогнища, де валялися рюкзак і намет; То носився з калічкою, як з писаною торбою, то звільнив раптом, відправив назад до Сракожопівки; Тільки й того, що побожилися дітям життя не псувати, але й напоготові бути, щоб ті не утнули якоїсь дурниці; Дора йшла до пішохідного мосту, усміхалася, як дурна. У мові персонажів розмовно-просторічні іменники використовуються у двох*

функціях: мовної характеристики персонажа, що дозволяє автору точно передати розмовні інтонації героїнь, і локалізації оповідання, що дає можливість співвіднести зображувані події з культурно-історичним і тимчасовим контекстом. Дієслівна просторічна розмовна лексика вживається загалом в характеризуючій і експресивній функції, за допомогою яких автор акцентує увагу читача на внутрішньому стані мовця;

- нецензурну лексику: *Якщо підла зрадлива Люба, що клялася йому в коханні і трахалася з Макаровим, пішла і підсунула йому Дору...; Чонган таки трахнув його напівтверезими одкровеннями про друзів, армію, відсутність кохання, династичні амбіції і старенького астролога, що той напороочив китайцеві красну долю [40, с. 151]; Консультуватимеш лузерів, як просрати перший мільйон? – уїдливо запитав Макс [40, с. 152];*

- сленг: *«Мені б з отакого стартувати!» – роздратовано констатував Сердюк-старший, міряючи кроками синову приватну власність вартістю близько 2 мільйонів баксюків, що в неї ще добра напхано на аналогічну суму – від ексклюзивних меблів і сучасної електроніки до німецьких бронзових кранів у ретро-стилі і середземноморської майоліки у ванній кімнаті [40, с. 26].* Сленг додає мові особливу своєрідність. Мова, «народжена» в молодіжному середовищі, з плином часу займає своє місце на різних рівнях загальноновживаної мови, претендуючи на те, щоб зайняти там гідне місце. Ми вважаємо, що сленгове забарвлення відчувається, поки слово нове і не почало вживатися всіма. Як тільки воно стає загальновідомим і широко вживаним, до нього змінюється ставлення і воно починає вважатися нейтральним. Використовуючи у своєму мовленні сленг, Люко Дашвар часто висловлює критичне, іронічне ставлення до певного явища;

- суржик: *Може, зникає потроху з синового життя, а Свєта сама оце знову пнеться Данка назад у німі дні повернути... [40, с. 310].* Серед причин уведення суржикізмів у склад складних сполучникових речень є дві основні: 1) увиразнення власного мовлення, надання йому специфічних рис та визначальних характеристик; творення авторського ідіолекту; 2) увиразнення

сказаного, надання йому оцінності та експресивності; передача емоційного стану мовця.

Отож, складні сполучникові речення в романі «Биті Є» Люко Дашвар часто є виразниками розмовного стилю, завдяки своєму лексичному складу. Однак романи характеризуються також високою художністю, що не могло не реалізуватися і у складних сполучникових реченнях, наявних у ньому. Так, часто такі речення є виразниками тонкого ідіостилу авторки, зокрема завдяки наявності великої кількості порівнянь: *Макс дивиться на неї з такою жагучою холодною ненавистю, ніби тільки-но Дора вщент зруйнувала демонстраційний макет світу, що він його ретельно і вдумливо побудував спеціально для цієї події* [40, с. 63]; *Марта відводить погляд, ніби соромиться нагадувати* [40, с. 135]; *Ліфт мчить нагору беззвучно, ніби й сам німий* [40, с. 145]; *Дора довго збиралася – одягалася повільно, ніби хто за руки хапав, заважав* [40, с. 66]; *Він роздягне її, усадовить у кремове крісло зі слідами шоколадних крихт і спершу роздивиться, ніби художник розглядав свою модель* [40, с. 80]; *День за вікном погас, ніби вітром його вимело; Щелепи крутить, ніби всю ніч кричав, ротяку роззявляв; Підводиться, йде до краю схилу, дивиться вниз, на людей і халупки, довго, ніби вирішує, що робити далі; Дора зіщулилася, ніби ворогів побільшало; Свєта Сергіївна завовтузилася, ніби тієї ж миті мала виправдатися* [40, с. 114].

Виразниками художнього стилю є також складні сполучникові речення, у складі яких наявні слова зі зменшено-пестливим або негативним значенням, адже вони, звертаючись до чуттєвої сфери людини, виражають відповідно позитивне або негативне суб'єктивне ставлення мовця до зображуваних реалій. Емоційна інформація, яку вони несуть, зазвичай є важливішою за інформацію раціональну, понятійну, тому в деяких випадках там, де використані лексеми з емоційно забарвленими суфіксами, їх заміна нейтральними словами видається неможливою: *Стала до вікна і так до ранку поглядом двір мела – сама-самісінька у розкішній, порожній, величезній хаті* [40, с. 88].

Якщо говорити про графічне оформлення складних сполучникових речень, то варто відзначити, що воно відзначається різноманітністю:

1. Крапка, яка є виразником завершеності сказаного, нейтральності, неемоційності, розповідності: *Дві жіночки в Іспанії залишилися, а мама із подругою аж до Португалії дісталися* [40, с. 35]; *Не все ж життя тобі у юрбі животіти заради оманливого відчуття безпеки, що воно у зграї тільки і є* [40, с. 45]; *Із меблів тільки те ліжечко, що Дора до нього уже звикла, полиці книжкові й шапка для одягу* [40, с. 47]; *Спочатку вмовила Ганну Іванівну дозволити свою кімнату прибирати, потім і до інших апартаментів добиралася у ті дні, коли Макс залишав її вдома* [40, с. 48]; *Дора нашивидуруч збиралася, спішила сходами вниз, бо у той самий час Макс спускався ліфтом і Дора ніяк не могла второпати, чому ніколи не скаже: «Поїхали, Доро!» чи, приміром, «За п'ять хвилин виходимо...»* [40, с. 48]; *Вогнів стає все менше і менше, і, врешті, тільки тьмяні лампи з вікон сірих будинків освітлюють шлях* [40, с. 56]; *Веде до темних, напівзруйнованих покинутих цехів якогось підприємства, що у нього й паркан глухий лишився тільки з боку вулиці, а з інших боків добрі люди давно розібрали собі на потребу* [40, с. 57]; *Похмурий простір освітлюється тисячами свічок так яскраво, що видно навіть кілька дерев'яних лежаків при стінах і щурячі кубла в кутах* [40, с. 58]; *Макс дивиться на неї з такою жагучою холодною ненавистю, ніби тільки-но Дора вщент зруйнувала демонстраційний макет світу, що він його ретельно і вдумливо побудував спеціально для цієї події* [40, с. 63].

2. Знак оклику, який є виразником емоційності та експресивності, тобто свідчить про високий стилістичний потенціал речення: *Тато з відчаю ледь усі ті єври не пропив, бо куди тільки не кидався – нема помочі!* [40, с. 35]; *– А ти, мати гвою, згадай, навіщо свого часу тато мене із тобою знайомив!* [40, с. 69].

3. Три крапки, що виражають недомовленість та залучають читача до роздумів, показують невпевненість, здивованість тощо, тобто виражають цілий спектр емоцій: *Сказав, що Дору приплела...* [40, с. 94].

4. Знак питання, який допомагає оформити не тільки речення з прямими запитаннями, але й з риторичними, які не потребують відповіді, а просто показують внутрішні процеси – роздуми, емоції, стани мовця та змушують читача також до них включатися: *Не з'явився б Макс, хіба Дора зустріла б Данка?..* [40, с. 150]; *І чому в моїй квартирі повинна жити Дора, якщо вона й досі не моя?! [40, с. 172]; Хіба то життя, як не знаєш, де твоя дитина є?..* [40, с. 208]; *Цікаво, здогадується, що саме змусило сина надовго залишити рідну землю?..* [40, с. 292]; *Що на неї дивитися, на білу, як таємнича смерть, стелю зі штучним сонцем у центрі пофарбованої галактики?..* [40, с. 341]; *Нарізно виходити з одних дверей, щоби за мить зустрітися біля автівки?..* [40, с. 48]. Як бачимо, часто складні питальні сполучникові речення у трилогії «Биті Є» Люко Дашвар оформлюються не просто знаком запитання, а його поєднанням з іншими розділовими знаками – знаком оклику, трьома крапками. Це ще раз вказує на непрямий характер запитань у таких реченнях.

Яскравими виразниками художнього стилю є такі лексико-синтаксичні засоби в межах складних сполучникових речень аналізованих текстів:

1. Оксюморон – прийом, коли одне поняття визначається через свою неможливість. У результаті обидва поняття частково втрачають сенс, і утворюється нове значення. Особливість оксюморона в тому, що він завжди провокує породження нових смислів: читач, зіткнувшись з неможливою фразою, почне «добудовувати» смисли. Письменниця часто користується цим прийомом, що дозволяє сказати про щось коротко і ємко. У ряді випадків оксюморон впадає у вічі: *Дон спокійний, як мертва вода* [40, с. 227] – вода не може бути мертвою, адже це стихія; в інших він може бути менш помітний, виявляє себе при більш вдумливому прочитанні: *Підхопився, хоч волочився мертвяком* [40, с. 229] – мертвяк не може рухатися.

Катахреза – нарочито алогічне висловлювання, що має виразний зміст: *Макс дивиться на столики, за якими накачуються горілкою статусні врятовані тіла, і тільки тепер помічає – у ковдрах геть усі* [40, с. 63]. Зрозуміло, що статусність стосується не тіла, а особистості, така метафора побудована на катахрезі.

Антитеза – різке протиставлення чого-небудь, підкреслене синтаксично: *Мені ще треба ту малу розмовляти навчити, щоб волю в кулак і до справ, а не сахалася від кожної людини перелякано, як кошеня покинуте!* [40, с. 306]; *Ох, уже дітлахи заздрили, бо Дору після уроків батьки забирали з інтернату щодня, а не тільки на вихідні* [40, с. 34].

Повтор. Найпростішим засобом є власне повтор (подвоєння). Риторичне значення такого повтору величезне. І прозаїчна, і особливо поетична художня мова з найдавніших часів рясніє повторами, естетичний вплив повторів люди оцінили на самій зорі мистецтва. Повторами повні і фольклорні тексти, і сучасна поезія. Трапляються повтори і у складі складних сполучникових речень трилогії «Биті Є»: **Певно**, *колись так і я сидітиму поряд із своєю... дружиною. І дозволятиму їй управляти тільки автівкою, бо все інше вирішуватиму сам... Певно*, для чоловіків у тому є втіха – *присипляти жіночі амбіції легковажною згодою сидіти на місці пасажира...* [40, с. 177]. Повторене слово або повторена конструкція не просто «розгойдує» емоцію, але призводить до деякого уповільнення мови, дозволяючи зосередитися на опорному і важливому слові. У цьому сенсі повтор пов'язаний з іншим важливим поетичним прийомом – ретардацією (штучним уповільненням мови). Цей явище може досягатися різними способами, повтор – найпростіший і відомий.

Полісиндетон – умисне збільшення кількості сполучників у реченні. При вживанні цієї риторичної фігури мова сповільнюється вимушеними паузами, і підкреслюється роль кожного зі слів, а також єдність перераховується. Полісиндетон є, по суті, окремим випадком анафори: *А при погоді, як грибами і туристами не пахло, тягла їх із татом на замкову гору*

до старовинних руїн, щоб отут, на висоті дивитися на теребовлянські дахи і співати на весь голос, бо ж нікому не заважаєш [40, с. 81].

Градація – таке розташування частин висловлювання, які стосуються одного предмета, при якому кожна наступна частина виявляється більш виразною, ніж попередня: *Бачила, як сина переповнює невтримне весняне буяння, вихлюпується незрозумілою метушиною, сміхом – сидить-сидить, раптом підхопиться, свою Свєту обніме, балабонить щось порожнє й дурне...* [40, с. 166].

Ампліфікація – повторення мовних конструкцій або окремих слів. Ампліфікація може виражатися, наприклад, у накопиченні синонімів або порівнянь: *Света Сергіївна стояла біля білого Максогового стола, бачила, як він шукає в ноутбуці фотозвіт про різдвяний бал, чула, як просить окремі світлини збільшити, зробити для них паспарту, бо хоче прикрасити ними стіни холу, та перед очима – Дора* [40, с. 168].

Парафраз – явне спотворення відомої фрази, що застосовується в риторичних цілях: *І як тут ломонутися геть, коли те цабе – ні з місця?! [40, с. 59].*

Отже, якщо лексика відображає знання людей про предмети, формує поняття (будь-яке слово – це завжди в якомусь сенсі розуміння предмета), то синтаксис відображає відносини між предметами і поняттями. Синтаксис так само моделює світ, як і лексика, і це чітко простежується на прикладі складних сполучникових речень у трилогії «Биті Є» Люко Дашвар.

3.2. Прагматика складних сполучникових речень

Із точки зору прагматики важливо враховувати другого учасника процесу комунікації – слухача або читача, для якого призначений даний твір мови. Для того, щоб зрозуміти контекст певної мовної події, його комунікативну роль у контексті загальної розповіді оповідач і слухач повинні мати загальні знання, які включають не тільки власне мовні знання, а й

відомості історичного, культурного, соціального характеру. Фонові знання читача грають велику роль у сприйнятті художнього тексту.

Як відомо, зміст, сенс висловлювання, не дорівнює сумі значень складових його компонентів. Пояснюється це насамперед тим, що системні значення мовних одиниць у мовному акті нерідко модифікуються і набувають складної взаємодії з різними типами немовного знання про предмет мовлення. Ці процеси, у результаті яких на базі узуальних значень формується сенс висловлювання, і складають основну суть мовної актуалізації мовних одиниць. Сенс висловлювання складається зі смислів мовних одиниць, що конституюють його, тобто з актуалізованих у мові мовних значень. Такі значення називають зазвичай референтними (або сигматичними), протиставляючи їх системним (узуальним, власне мовним) значенням. Актуалізація мовних значень і відповідних їм понять – це дуже складний мисленнєво-мовленнєвий процес. Будь-який художній твір призначений для читача, у свідомості якого він викликає різні асоціації. Дані асоціації не тільки пов'язані з його досвідом, але і задаються самим текстом. Тому однією з прагматичних характеристик художнього тексту є його адресованість читачеві, і це, звичайно, враховується в авторській інтонації. Остання включає також можливості для створення художнього впливу, яке повинен відчувати читач при сприйнятті тексту.

Якщо говорити безпосередньо про складні сполучникові речення у трилогії «Биті Є» Люко Дашвар, то варто відзначити, що вони також відзначаються адресованістю читачеві, а отже, мають значний прагматичний потенціал.

Мовлення аналізованих романів засвідчує сучасний етап розвитку художньої літератури, пов'язаний з експансією розмовної мови, з провідною тенденцією сучасного синтаксису прагнути до розчленованості тексту. Наслідком цього впливу розмовної мови на художні твори став процес виникнення і розвиток «актуалізуючої прози», яка прийшла на заміну синтагматичній, у якій переважали підрядні зв'язки, організації речення у

вигляді ієрархічної системи. Актуалізуюча проза характеризується відносним порушенням граматичних норм, руйнуванням структури речення, розбіжністю кордонів речення і висловлювання, синтаксичною розчленованістю, аналітизмом.

Провідною категорією прагмалінгвістичних досліджень визнана категорія адресата і адресанта. Із цими центральними поняттями пов'язані практично всі прагматичні одиниці: цілі, наміри (інтенції), що реалізуються адресатом у мовному акті (ілокуція), функція впливу на адресанта (прелокутивний ефект), тип, стиль оповіді (в тексті художнього твору) та ін. До важливих питань, пов'язаних з прагматичної роллю адресанта в художньому тексті, відносяться наступні: проблема вибору автором певного типу суб'єкта оповіді, співвіднесеності автора з героєм і читачем; проблема псевдо авторства [18, с. 165].

Спрямованість на адресата грає важливу роль в організації тексту трилогії «Биті Є». Пряма співвіднесеність повідомлення з адресатом означає, що читач мислиться як реальний суб'єкт дії, описаний у тексті. З «адресатом» пов'язані такі прагматичні поняття: фонові знання; процеси сприйняття і інтерпретації; пресупозиції, орієнтована на адресата текстова категорія інформативності.

Вплив на адресата здійснюється в тексті романів різними способами, що проявляється у відборі мовних засобів, орієнтованих на адресата, і обліку його реакції на інформацію, повідомлену адресантом. Прийоми і способи реалізації апелятивної функції представляють для нас особливий інтерес.

Ідея виявлення мовних засобів експресивності, концентруючи прагматичний потенціал тексту, досить перспективна. Експресивний компонент є втіленням суб'єктивного фактора комунікації і в комплексі з прагматичною функцією впливу і естетичною функцією найбільш повно реалізується в текстах романів «Биті Є».

Таким чином, Люко Дашвар в аналізованих романах за допомогою складних сполучникових елементарних речень домагається певних

прагматичних ефектів. До таких прелокутивних ефектів належать так званий ефект «облишеного очікування», деавтоматизації читацького сприйняття і ефект відчуження.

Складні сполучникові речення у трилогії «Биті Є» покликані реалізувати основні прагматичні функції: апелятивну і експресивну.

Апелятивна функція складних сполучникових речень у творах полягає у зверненні як персонажів твору один до одного, так і у зверненні автора до читача: *От і думай, чи варто було, як уже вважаєш, що вона тобі за дочку стала...* [40, с. 288]; – *...Думаєш, це було просто?* [40, с. 287]; *Чи ти думаєш, у мене є час з тобою довго вошкатися?* [40, с. 29]; *Хай Дон не думає, ідо він геть ні на що не здатний!* [40, с. 196].

Компонуючи інтертекстуальність з авторським іронізуванням, Люко Дашвар часом вдається до майже відкритої провокації читача, створюючи у своєму творі підкреслено гротескний антураж. Авторка, таким чином, кидає виклик читачеві, залучає його до створення смислового простору романів, вимагає від них активної творчої участі в ході прочитання тексту.

Важливою прагматичною функцією складних сполучникових речень у трилогії «Биті Є» є функція естетичного впливу на читача, адже існуючий між усіма елементами художніх книг взаємозв'язок, у тому числі взаємозв'язок між компонентами складного речення, може впливати на свідомість читача естетично. Тут варто відзначити, що вивчення естетики мовних одиниць через ряд питань має відношення до досліджень з лінгвістичної прагматики насамперед у зв'язку з фактором адресата. З точки зору аналізу мови літературних творів естетичними ресурсами володіють ті мовні одиниці, які здатні надавати естетичний вплив на людину як адресата мовлення. Сутність естетичного впливу мови літературного твору на людину полягає в тому, що у процесі читання, знайомства з твором словесного мистецтва вона отримує духовну насолоду, що представляє собою вільне від задоволення утилітарних потреб чуттєво-раціональне переживання, основу якого складають естетичне задоволення, гра душевних сил, відчуття радості,

повноти буття. Стан духовної насолоди від сприйняття художнього тексту обумовлений і властивостями самих мовних одиниць, і характером їх вживання, а саме новизною, образністю, пластичністю, співвідносністю з усім літературним твором як цілісним естетичним об'єктом, здатністю найбільш повно і точно втілювати ідейно-художній задум письменника. Усе сказане стосується і складних сполучникових речень, оскільки їх побудова – як граматична, так і семантична дозволяє читачеві насолоджуватися логічністю викладу, помічати засоби зв'язку, які показують ті чи інші відносини між частинами складного речення та дозволяють глибше пізнавати сенс сказаного, дізнаватися нові деталі та ознаки, відчувати ставлення автора або персонажів до тих чи інших подій, явищ, процесів, станів тощо. Загалом, естетика мови аналізованих художніх творів, у тому числі його синтаксичного рівня, зумовлюється естетичними можливостями мовної системи. Вважаємо, що естетика елементів мовної системи обумовлена комплексом чинників, до числа яких належать: ряд властивостей мови як складної динамічної системи; закон асиметрії мовного знака; національна специфіка мови; внутрішні закономірності розвитку мови; діапазон образно-емоційних, стилістичних можливостей. Реалізація естетичних ресурсів мови залежить також від певних традицій вживання її одиниць; специфіки розвитку літературних процесів у даному суспільстві, своєрідності міфопоетичної складової національного менталітету; характеру розвитку мовних здібностей носіїв мови, їх художньо-естетичних смаків, уподобань і т. д. На наш погляд, сучасна українська мова має значний потенціал у цьому плані, а тому підсилює намагання автора естетично вплинути на читача засобами синтаксису, у тому числі складними сполучниковими реченнями.

Висновки до розділу 3

Складним сполучниковим реченням у трилогії «Биті Є» Люко Дашвар властивий значний стилістичний та прагматичний потенціал. Проявляється

це, насамперед, у тому, що такі речення репрезентують особливості художнього та розмовного мовлення, яке органічно вплітається в мовлення художнє. Це відбувається завдяки лексичному наповненню речень, які часто мають у своєму складі такі елементи як просторіччя, суржикізми, лексика нецензурна лексика, сленг тощо, або навпаки – високо художня лексика (слова зі зменшено-пестливим значенням, з патетичним забарвленням тощо). Окрім того, художній стиль проявляється на синтаксичному рівні завдяки використанню таких прийомів як оксюморон, катахреза, антитеза, повтор, полісиндетон, градація, ампліфікація, парафраз тощо.

Усі ці засоби, поєднуючись в одне стилістично-синтаксичне ціле, впливають певним чином на адресанта твору, тобто проявляють свій прагматичний потенціал. Ми виявили, що складні сполучникові речення у трилогії «Биті Є» реалізують апелятивну, експресивну функції. Досить чітко простежується також функція естетичного впливу на читача.

Сутність естетичного впливу мови літературного твору на людину полягає в тому, що у процесі читання, знайомства з твором словесного мистецтва, вона отримує духовну насолоду, яка представляє собою вільне від задоволення утилітарних потреб чуттєво-раціональне переживання, основу якого складають естетичне задоволення, гра душевних сил, відчуття радості, повноти буття. Стан духовної насолоди від сприйняття художнього тексту обумовлений і властивостями самих мовних одиниць, і характером їх вживання, а саме новизною, образністю, пластичністю, співвіднесеністю з усім літературним твором як цілісним естетичним об'єктом, здатністю найбільш повно і точно втілювати ідейно-художній задум письменника. Усе сказане стосується і складних сполучникових речень, оскільки їх побудова – як граматична, так і семантична дозволяє читачеві насолоджуватися логічністю викладу, помічати засоби зв'язку, які показують ті чи інші відносини між частинами складного речення та дозволяють глибше пізнавати сенс сказаного, дізнаватися нові деталі та ознаки, відчувати ставлення автора або персонажів до тих чи інших подій, явищ, процесів, станів тощо.

ВИСНОВКИ

Зацікавленість дослідженнями складних синтаксичних одиниць засвідчило існування різних поглядів на пояснення поняття «складне речення», його типологію, особливості його функціонування.

Як відомо, більшість мовознавців одностайні в тому, що сполучникові і безсполучникові речення не є тотожними. У складних сполучникових реченнях синтаксичний зв'язок буває сурядним і підрядним, показниками яких є відповідні сполучники. Сурядним зв'язком поєднуються синтаксично рівноправні одиниці, підрядним – синтаксично нерівноправні.

Складні речення виникли значно пізніше, ніж прості, причому первісний тип складних конструкцій становили безсполучникові. Сполучникові (складносурядні і складнопідрядні) структури з'явилися згодом. Історично найпізнішим структурним типом речень є складнопідрядні речення. На базі складних речень мінімальної будови (елементарних, двокомпонентних) утворилися складні ускладнені (неелементарні, багатоконпонентні) конструкції, що свідчать про високий ступінь розвитку мислення і мови.

Складносурядні речення утворені на основі сурядного зв'язку, головним засобом вираження якого постають сполучники сурядності. З-поміж складносурядних речень виділяють речення із зіставно-протиставними, єднальними, розділовими, приєднувальними та градаційними семантико-синтаксичними відношеннями та відтінками їх значень. Для ідіостилю авторки характерними є особливості використання сполучників у структурі кожного із типів складносурядного речення, які органічно використовуються для поєднання частин. Складносурядне речення за кількісним критерієм може бути як багатоконпонентним, що містить 3 і більше частин, так і елементарними, біпредикативними.

Складнопідрядному реченню, так само як і складносурядному, властиві різноманітні семантико-синтаксичні відношення між предикативними

частинами, які реалізуються за допомогою сполучних засобів – сполучників та сполучних слів. Відповідно до семантики сполучників виділяють складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними, з підрядними означальними і з підрядними обставинними. Окрім того, у мові аналізованих творів вичленовуються складнопідрядні речення неелементарної будови, які не є поширеними.

Нами встановлено, що саме тематика та проблематика аналізованих творів зумовлюють особливості синтаксичної організації мови трилогії «Биті Є» Люко Дашвар, сформувавши ідіостиль авторки.

Для наукової розвідки було вичленовано та проаналізовано 280 складних сполучникових речень, з-поміж яких 62 % становлять складнопідрядні речення, а 38 % це – складносурядні речення. Щодо елементарності та неелементарності, то 34 % – це багатокomпонентні речення, а 66 % – це речення елементарної будови.

Таким чином, наше дослідження засвідчило, що творчому доробку Люко Дашвар властиве різноманіття мовленнєвих дій, які авторка оформила у сполучникові складнопідрядні, складносурядні речення елементарної будови та сполучникові багатокomпонентні конструкції, котрі мають власні структурно-семантичні особливості. Найбільш поширеною є група складнопідрядних речень, з-поміж яких найчастотнішими є двокомпонентні складнопідрядні речення з підрядними означальними (14,5 %), завдяки яким Люко Дашвар яскраво та детально описує події, даючи їм якісну характеристику, дає чітке мовне уявлення про них. Доволі об'ємною є група складнопідрядних речень з підрядними з'ясувальними та з підрядним обставинними частинами, з-поміж яких особливо активно вживаються речення з підрядними частинами мети. Завдяки цим типам складнопідрядних конструкцій читач намагається зрозуміти ситуації, в яких автор за допомогою синтаксичних засобів підказує чи відбудеться та чи інша подія, які фактори на це впливають. Як наслідок, читач має змогу краще зрозуміти підтекст у творі та задум автора. Менш поширеними є складнопідрядні речення з

підрядними частинами часу (8,5 %). Загалом, у складнопідрядних речення із нашої картотеки реалізуються різноманітні семантико-синтаксичні відношення, які виражаються як семантичним, так і асемантичними сполучними засобами.

У межах групи складносурядних речень найбільш чисельними є складні речення, частини яких поєднані єднальним сполучником (13 %), хоча нами зафіксовано речення із зіставно-протиставними (8 %), розділовими (2 %) та приєднувальними (1 %) семантико-синтаксичними відношеннями.

Щодо кількості предикативних частин, то ідіостиллю авторки властива у цьому своя специфіка. Найбільше у мові творів функціює двокомпонентних речень. Ці конструкції дають чітко зрозуміти тлумачення подій, що відбуваються та не перенавантажують текст громіздкими конструкціями. Це явище є характерним для масової літератури, виразником якої і є трилогія «Биті Є» Люко Дашвар.

Нами вичленовано із аналізованих текстів багатокomпонентні речення, хоча їхня кількість, у порівнянні із елементарними значно менша, хоча їхня кількість, у порівнянні із елементарними складносурядними (24%) та складнопідрядними (62%) значно менша – 14%. У тексті вони зустрічаються із однорідною та неоднорідною супідрядністю, послідовною підрядністю, а також контаміновані. До багатокomпонентних ми віднесли і сполучникові речення з різними видами зв'язку, тобто речення зі складносурядним та складнопідрядним зв'язком, які функціують в аналізованих творах Люко Дашвар.

Наше дослідження засвідчило, що складним сполучниковим реченням у трилогії «Биті Є» Люко Дашвар властивий значний стилістичний та прагматичний потенціал. Реалізуються ці особливості, насамперед, тим, що такі речення репрезентують особливості художнього та розмовного мовлення, яке органічно вплітається в мовлення художнє. Це відбувається завдяки лексичному наповненню речень, які часто мають у своєму складі такі елементи як просторіччя, суржикізми, обценна лексика, сленг тощо, або

навпаки – високо художню лексику (слова зі зменшено-пестливим значенням, з патетичним забарвленням тощо).

Окрім того, художній стиль проявляється на синтаксичному рівні завдяки використанню таких прийомів, як оксюморон, катахреза, антитеза, повтор, полісиндетон, градація, ампліфікація, парафраз тощо.

Усі ці засоби, поєднуючись в одне стилістично-синтаксичне ціле, впливають певним чином на адресанта твору, тобто проявляють свій прагматичний потенціал. Ми виявили, що складні сполучникові речення у трилогії «Биті Є» реалізують апелятивну, експресивну функції. Досить чітко простежується також функція естетичного впливу на читача.

Таким чином, наше дослідження показало, що складні сполучникові речення в романі-трилогії Люко Дашвар «Биті Є» є важливим елементом конструювання мови художнього полотна та виразником ідіостилю письменниці. Такі синтаксичні конструкції дозволяють широко й розлого подавати інформацію, висловлювати думку та емоції, уточнюючи при цьому різноманітні деталі та нагромаджуючи додаткові сенси. Завдяки цьому текст читається легко і невимушено, є зрозумілим і детальним, що і впливає на читача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабайцева В. В. Вводные, вставные и присоединенные компоненты. *Русский язык в школе*. 2011. № 7. С. 67–73.
2. Бабайцева В. В. Синтаксический статус присоединенных компонентов. *Русский язык в школе*. 2011. № 5. С. 71–77.
3. Бабайцева В. В., Максимов Л. Ю. Современный русский язык : в 3-х ч.: учеб. пособие для студентов по спец. № 2101 «Русский язык и литература». М. : Высшая школа, 1981. Ч. 3: Синтаксис. Пунктуация. 272 с.
4. Бевзенко С. П. Структура складного речення в українській мові : навч. посібн. К. : КДПІ, 1987. 80 с.
5. Белошапкова В. А. Современный русский язык. Синтаксис : учебное пособие для филол. специальностей ун-тов. М. : Высшая школа, 1977. 248 с.
6. Беляев Ю. И. Синтаксис современного русского литературного языка. Częstochowa: Wyd-woAkademium. JanaDługosza, 2007. 442 s.
7. Буслаев Ф. Учебник русской грамматики : для средних учеб. заведений. Изд. 8-е, испр. и доп. М. : Типография Э. Лисснера и Ю. Романа, 1896. 236 с.
8. Виноградов В. В. Из истории изучения русского синтаксиса (от Ломоносова до Потебни и Фортунатова). М., 1958. 400 с.
9. Виноградов В. В. Основные принципы русского синтаксиса в «Грамматике русского языка» АН СССР. *Известия АН СССР*. Т. 3. Вып. 6. 1954. С. 497–505.
10. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник для студ. філол. фак. вуз. К. : Либідь, 1993. 368 с.
11. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматика української мови / за ред. чл.-кор. НАН України Івана Вихованця. К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 398 с.

12. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. К. : Наук. думка, 1983. 219 с.
13. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. К. : Либідь, 1993. 368 с.
14. Вітрук Н. Проблема сутності та типології односкладних речень в лінгвістиці. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2010. Вип. 496–497. С. 140–145.
15. Галкина-Федорук Е. М. О двусоставных и односоставных предложениях в современном русском языке. *Филологические науки*. 1959. № 2. С. 102–112.
16. Герета Н. М. Сучасна літературна мова. Синтаксис. URL: https://lubbook.org/book_603.html.
17. Головченко Н. Роман-трилогія Люко Дашвар «Биті Є» (2012) як український варіант масової літератури. URL: http://uu.edu.ua/upload/Osvita/Biblioteka/Recenzii/Ukr_variant_mas_liter.doc.
18. Горелов И. Н., Седов К. Ф. Основы психолингвистики : учебное пособие. М. : Лабиринт, 2001. 304 с.
19. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови : монографія. К. : ВД Дмитра Бураго, 2010. 208 с.
20. Городецька В. А. Структура односкладного речення української мови (у порівнянні з російською) : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01. К., 1997. 16 с.
21. Горяний В. Д. Синтаксис односкладного речення : посібник для вчителів. К. : Радянська школа, 1984. 128 с.
22. Грищенко А. П. Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові : монографія. К. : Наук. думка, 1969. 155 с.
23. Дашко Л. Т. Статус звертання у структурі речення. *Актуальні проблеми сучасної науки (17–19.10.2016)*. Філологічні науки. К., 2016. С. 115–117.
24. Дудик П. С. Із синтаксису простого речення : навч. посібник. Вінниця, 1999. 298 с.

25. Жайворонок В. В. Сложноподсоединительные конструкции в украинской устной и письменной литературной речи : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. К., 1970. 25 с.
26. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови. Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
27. Загнітко Л. А. До питання про статус звертання у структурі речення. *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту*, 2005. С. 243–248.
28. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса : монография. Изд. 2-е, стереотип. М. : Эдиториал УРСС, 2001. 368 с.
29. Кадомцева Л. О. Українська мова. Синтаксис простого речення : навч. пос. для філол. факульт. ун-тів. К. : Вища школа, 1985. 127 с.
30. Каразина В. И. Современный русский синтаксис: структурная организация простого предложения: учебное пособие. Елец: ЕГУ им. И. А. Бунина, 2007. 329 с.
31. Караман С. О. та ін. Сучасна українська літературна мова / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.]; за ред. С. О. Карамана. К. : Літера, 2011. 560 с.
32. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навчальний посібник. К. : Либідь, 1995. 312 с.
33. Кардаш А. Д. К вопросу о соотношении суждения и предложения. *Гносеологическое содержание логических форм и методов* : сб. науч. трудов каф. философии. Издво Киевского ун-та, 1960. С. 50–61.
34. Кириллова В. А. К вопросу о логической структуре односоставных предложений. *Логико-грамматические очерки* / редколегия Л. Б. Баженова и др. М. : Высш. школа, 2001. С. 181–202.
35. Колшанский Г. В. Некоторые вопросы семантики языка в гносеологическом аспекте. *Принципы и методы семантических исследований*. М., 2000. С. 5–31.
36. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис. К., 2005. 282 с.

- 37.Кулик О. Д. Еволюція досліджень поліпредикативних речень у лінгвістиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2012. Вип. 31. С. 45–47.
- 38.Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Вінниця : Нова книга, 2004. 261 с.
- 39.Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : Академвидав, 2007. Т. 2. 624 с.
- 40.Люко Дашвар Биті Є. 366 с. URL: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2911058>.
- 41.Масицька Т. Семантико-синтаксична темпорально-темпоральна взаємозалежність у складносурядних реченнях. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія : Філологія (мовознавство). 2015. Вип. 22. С. 88–92.
- 42.Масицька Т. Семантико-синтаксичні реченнєві відношення і синтаксичні зв'язки (на матеріалі поезій Тараса Шевченка). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Філологічні науки. Мовознавство. 2014. № 12. С. 24–30.
- 43.Масицька Т. Субстанційні семантико-синтаксичні реченнєві залежності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія (мовознавство). 2014. Вип. 19. С. 54–58.
- 44.Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : Підручник / За ред. Л. І. Мацько. К. : Вища шк., 2003. 462 с.
- 45.Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. К. : Наук. думка, 1966. 324 с.
- 46.Овсянико-Куликовський Д. Н. Синтаксисъ русскаго языка. Изд. 2-ое, испр. и доп. С.-Петербургъ : Овсянико-Куликовская, 1912. 322 с.
- 47.Одинцов В. В. Грамматические формы в художественной прозе. *Стилїстика художественной литературы*. М. : Наука, 2002, С. 76–85.

- 48.Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. М. : Просвещение, 1943. 452 с.
- 49.Підвищений курс української мови / за ред. Л. А. Булаховського. Харків : Рад. школа, 1931. 340 с.
- 50.Поспелов Н. С. О грамматической природе и принципах классификации бессоюзных сложных предложений. *Вопросы синтаксиса современного русского языка*. М., 1950. С. 338–354.
- 51.Рихло П. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 636 с.
- 52.Саморуков И. И. К проблеме разграничения «массовой» и «высокой» литературы. *Вестник Самарского государственного университета. Гуманитарная серия*. 2006. № 1 (41). С. 101–109.
- 53.Сімович В. І. Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці. 2-ге вид. з одмінами й дод. К.; Ляйпціг : Українське накладання, 1919. 584 с.
- 54.Слинько І. І. Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання : навч. посібник. К. : Вища школа, 1994. 670 с.
- 55.Стадній А. С. До питання конотативної семантики. *Наук. зап. Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського*: зб. наук. праць. Вінниця: ВДПУ, 2003. Вип. 6. С. 91–94.
- 56.Стадній А. С. Психолінгвістичний аспект емоційно-оцінної лексики. *Вісн. Дніпропетровського ун-ту (Сер. «Мовознавство»)*. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського нац. ун-ту, 2010. Вип. 16, № 11, т. 18. С. 321–325.
- 57.Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. К. : Наук. думка, 1972. 516 с.
- 58.Тарланов З. К. Синтаксис русского языка: университетский курс : учебник для бакалавриата и магистратуры. 2-е изд., испр. и доп. М. : Издательство Юрайт, 2019. 389 с.

- 59.Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / пер. с франц. И. М. Богуславского и др. М. : Прогресс, 2005. 654 с.
- 60.Тимченко Є. К. Українська грамати́ка (для III і IV класів шкіл середніх). К. : Кри́ниця, 1918. Ч. I. 142 с.
- 61.Українська мова. Енциклопедія / Редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
- 62.Філоненко С. Не творчість, а індустрія. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2010. № 1. С. 11–15.
- 63.Хализев В. Е. Теория литературы. М. : Высшая школа, 2005. 397 с.
- 64.Ходаковська Н. Г. Стилiстичні конотації та їх мовна характеристика. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія, Педагогіка, Психологія*. Київ, 2012. Випуск 24. С. 33–39.
- 65.Христiанiнова Р. О. Складнопiдрядні речення, побудовані з використанням техніки «пiдрядного приєднання». *Українська мова*. 2009. № 1. С. 3–14.
- 66.Христiанiнова Р. О. Безсполучникові складносурядні речення в сучасній українській мові. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету* : [зб. наук. праць]. Кривий Ріг, 2013. Вип. 9. Ч. 2 / редкол.: Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, А. З. Брацкі та ін. С. 185–194.
- 67.Христiанiнова Р. О. Семантико-синтаксичні різновиди безсполучникових складносурядних речень у сучасній українській мові. *Типологія та функції мовних одиниць* : [наук. журн. / редкол.: Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін.]. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. № 1. С. 263–274.
- 68.Черняк М. А. Массовая литература XX века: учеб. пособие. М. : Флинта : Наука, 2007. 432 с.

- 69.Шевчук С. В., Кабиш О. О., Клименко І. В. Сучасна українська літературна мова навчальний : посібник. Київ. : Алерта, 2011. 543 с.
- 70.Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. К. : Академія, 2004. 408 с.
- 71.Шульжук К. Ф. Питання типології складнопідрядне речення. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії* : зб. наук. праць : наук. записки РДГУ. Рівне : 2004. Вип. XII. С. 3–7.
- 72.Шульжук Н. В. Формально-синтаксичні параметри складнопідрядного елементарного речення у структурі діалогічної єдності / Н. В. Шульжук // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії [Текст]: зб. наук. праць: наук. записки РДГУ. – Рівне : [РДГУ], 2005. – Вип. XIII. – С. 73–78.